

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Факультет туризму

Кафедра туризмознавства і краєзнавства

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»

на тему: **«СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В СИСТЕМІ
МІЖНАРОДНОГО ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ»**

»

Виконав: студент II курсу, групи Тм-21
спеціальності 242 «Туризм і рекреація»

(шифр і назва спеціальності)

Мицак Владислав

(прізвище та ініціали студента)

Керівник: к.пед.н., доц. Гуменюк Г.М.

(прізвище та ініціали)

Рецензент: к.і.н., доц. Дутчак О.

(прізвище та ініціали)

Івано-Франківськ - 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ У ДОСЛІДЖЕННІ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В ІНФРАСТРУКТУРІ МІЖНАРОДНОГО ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ.....	6
1.1. Сутність і характерні риси лікувально-оздоровчого туризму й спатризму в сучасному світовому господарстві.....	6
1.2. Особливості класифікації лікувально-оздоровчих закладів у туристичній індустрії.....	10
1.3. Передумови розвитку лікувального-оздоровчого туризму в світі.....	25
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ МІЖНАРОДНОГО ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ Й МІСЦЕ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ.....	35
2.1. Моніторинг глобального ринку лікувально-оздоровчого туризму.....	35
2.2. Характеристика лікувально-оздоровчого туризму Європи.....	39
2.3. Оцінка конкурентоспроможності лікувально-оздоровчого туризму регіонів України.....	47
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ.....	54
3.1. Напрями підвищення ефективності функціонування лікувально-оздоровчих закладів України.....	54
3.2. Шляхи вдосконалення інфраструктури вітчизняного лікувально-оздоровчого туризму з урахуванням зарубіжної практики.....	60
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасне суспільство приділяє все більше уваги зміцненню та збереженню здоров'я, оскільки фізичний і розумовий потенціал людини є важливою умовою для повноцінного життя. Лікувально-оздоровчий туризм забезпечує можливість підтримки здоров'я у комфортних і приємних умовах, що пояснює його швидке зростання як на національному, так і на міжнародному туристичних ринках у останні роки.

Зростаюча конкуренція у сфері туристичних послуг зумовлює необхідність створення нових видів туризму в світі, зокрема й в Україні. На Заході попит на СПА-відпочинок, який є всесезонним туристичним продуктом, настільки високий, що багато країн були змушені переглянути свою туристичну політику.

Популярність оздоровчого туризму за кордоном зростає, як і потреба у збереженні здорової зовнішності. За останнє десятиліття внутрішній ринок оздоровчого туризму зріс майже на третину. Враховуючи значний природний потенціал України для оздоровлення, першочерговим завданням у розвитку внутрішнього туризму, зокрема його оздоровчої складової, є вдосконалення санаторно-курортного комплексу, що сприяє збільшенню бюджету та зміцненню економіки держави в цілому.

Вітчизняні та зарубіжні науковці, серед яких Антонюк А., Басюк О., Коваленко Н., Любіцева О., Скабора Р., Семенов В., Столяр Ю., Мальська М., Цибух В. та інші, досліджували як загальні аспекти санаторно-курортної галузі, так і специфіку функціонування туристично-рекреаційних комплексів, а також їх роль у територіальному розвитку.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є теоретичний аналіз специфіки функціонування лікувально-оздоровчого туризму в рамках міжнародного туристичного ринку, а також визначення можливостей і перспектив розвитку цього напрямку в Україні.

Завдання дослідження:

- визначити теоретичний зміст лікувально-рекреаційної діяльності та

її місце в системі міжнародного туризму;

- дослідити потреби у розвитку оздоровчого туризму у світі та в Україні;

- оцінити масштаб ринку медичного туризму;

- здійснити огляд лікувально-рекреаційного туризму в Європі та Україні;

- оцінити життєздатність оздоровчого туризму в окремих регіонах України;

- розробити практичні пропозиції щодо підвищення ефективності лікувально-оздоровчого туризму в Україні на основі зарубіжного досвіду.

Об'єкт дослідження – стан міжнародного лікувально-оздоровчого туризму та розвиток цієї галузі в Україні.

Предмет дослідження – лікувально-оздоровчий туризм як частина системи принципів та сутності міжнародного туристичного ринку.

Методи дослідження. Для досягнення мети застосовано комплекс наукових методів. На основі системного підходу визначено функціональні характеристики лікувально-рекреаційної діяльності як складової туристичної системи, здійснено класифікацію лікувально-рекреаційних закладів. Хронологічно задокументовано історичні етапи та передумови поширення лікувально-оздоровчого туризму у світі.

За допомогою аналітичних методів, синтезу та порівняння визначено основні напрями розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні та розроблено рекомендації щодо його вдосконалення. Використано також статистичні та графічні методи для оцінки динаміки та структурних особливостей туристичних потоків.

Наукова новизна. Наукова новизна дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні значення, місця та методології розвитку вітчизняного лікувально-оздоровчого туризму в контексті міжнародного туристичного ринку, а також у застосуванні методичного інструментарію та розробці пропозицій щодо його вдосконалення.

Практичне значення. Практичне значення отриманих результатів полягає у визначенні основних напрямів удосконалення лікувально-оздоровчого туризму в Україні на основі зарубіжного досвіду, що підвищує ефективність його функціонування. Результати дослідження сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності галузі, оптимізації її організаційних і методичних аспектів та забезпеченню сталого розвитку оздоровчого туризму в Україні з урахуванням природних, соціально-економічних та культурних чинників.

Структура роботи: Дипломна робота включає вступ, три окремі розділи, підрозділи та висновки, а також список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ У ДОСЛІДЖЕННІ ЛІКУВАЛЬНО- ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В ІНФРАСТРУКТУРІ МІЖНАРОДНОГО ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ

1.1. Сутність і характерні риси лікувально-оздоровчого туризму й спа-туризму в сучасному світовому господарстві

В Україні, як і в усьому світі, зростає популярність СПА (SPA). Навколо походження та значення цього модного терміна й досі точаться дискусії.

Дослідження фахової літератури виявило, що при вивченні даної галузі використовується кілька різних слів. Проте аналіз визначень цих термінів з'ясовує, що поняття «санаторно-курортний туризм» є синонімом поняття «лікувально-оздоровчий туризм», яке є поширеним у вітчизняній літературі, а також поняття «оздоровчий туризм» (travel by health), що поширене в англomовній літературі.

Поряд із цим слова «велнес-туризм», «оздоровчий туризм», «лікувальний туризм», «холістичний туризм», «оздоровчий туризм», «курортний туризм», «медичний туризм», «лікувальний та оздоровчий туризм тощо. Крім того, в українській авторитетній літературі вживаються терміни «оздоровчий туризм», «санаторно-оздоровчий туризм», «оздоровчий туризм», «лікувальний туризм». зустрічаються визначення «точковий туризм», «оздоровчий туризм» та інші [8] .

Незважаючи на те, що ці терміни іноді використовуються як синоніми, зазвичай вони використовуються в різних поєднаннях, найчастіше замінюючи «лікувально-оздоровчий туризм» або «курортно-оздоровчий туризм».

У світовій практиці термінологія в цій галузі не є уніфікованою. Досягнення цієї єдності розглядається як завдання найближчого майбутнього Глобального спа-саміту, останній з яких відбувся на Балі (індонезійською мовою: Індонезія) у 2011 році [24]. В Україні вперше відбувся в 2015 році в Києві.

Відпочинок, з точки зору медицини, є найкориснішим видом туризму, цей туризм спрямований на відновлення здоров'я та підвищення працездатності на природі, в ідеальних кліматичних умовах. Для досягнення цієї мети туристам-рекреантам і відвідувачам призначені різноманітні рекреаційні послуги (заклади для відпочинку). Ці послуги використовуються в різних цілях: оздоровчі, туристичні, спортивні, освітні, використовуються основні природні та рекреаційні ресурси (клімат, лікувальні грязі, мінеральна вода тощо). використовуються спеціальні методи підвищення загального психофізичного потенціалу та розвитку окремих функціональних систем організму [39].

За останні десятиліття сфера медичного туризму пережила значний розвиток. Традиційні курорти зараз перетворюються на центри, які пропонують різноманітні оздоровчі послуги, призначені для широкого кола споживачів. Зростає кількість людей, зацікавлених у підтримці гарного фізичного здоров'я, вживаючи відновлюючих заходів проти стресу. Ці люди, як правило, люди середнього віку, які люблять фізичний відпочинок. В закладі для цієї групи відвідувачів доступні різноманітні розважальні програми та послуги, серед яких: оздоровчі прогулянки, різноманітні спортивно-оздоровчі заходи, ігри тощо.

Рекреаційний туризм характеризується, насамперед, тривалою подорожжю, меншою кількістю відвідуваних напрямків і, як наслідок, тривалим перебуванням в одному місці (наприклад, на морському курорті). Також такі види туризму, як авто, мотоциклетний, велосипедний туризм; катання на конях, лижах та інші сучасні види активного відпочинку - подорожі та екскурсії по річках і морю на човнах, байдарках, яхтах, плотах, віндсерфінг, дайвінг (підводне плавання). Проте найпопулярнішим протягом тисячоліть був пішохідний туризм, більшість пересувань здійснювалася пішки[41].

Оздоровчий туризм вважається одним із найпопулярніших видів туризму в Україні. Він розвивається за рахунок значних ресурсів: морського

узбережжя, гарячих, теплих і холодних джерел, які є мінеральними, оздоровлюючими лиманними грязями території країни, лісами та іншими ресурсами. Інтерес до європейського оздоровчого туризму постійно зростає, насамперед через демографічні зміни.

Але видимої різниці в лікуванні та оздоровленні в санаторіях і лікарнях немає, оскільки окремі компоненти (наприклад, використання бутильованої води в лікувально-профілактичних цілях) не можуть замінити весь комплекс лікувально-оздоровчої дії на людину в умовах туристичної зони. Оздоровчими властивостями володіє вся сукупність факторів, що входять до складу природного комплексу рекреаційної зони курорту в їх сукупності та взаємодоповнюваності, що включає як бальнеологічні, так і ландшафтні ресурси [45].

Лікування хворих у санаторно-курортних закладах у сучасний час трансформувалося у форму медичного та оздоровчого туризму. Лікувальний туризм розглядає організацію рекреаційних занять з точки зору технології подорожей і, крім захоплюючих маршрутів різного рівня складності, повинен враховувати систему занять, яка визначається методами бальнео- і кліматолікування.

Формою використання лікувально-профілактичних закладів можна вважати організацію медичного туризму та створення лікувально-профілактичних закладів на основі нових перспективних методів лікування та оздоровлення, як потенціал для оздоровчих і профілактичних заходів. Основою медичного туризму є технологія, яка підвищує якість життя, забезпечуючи повний спектр відпочинку та лікування під час подорожі.

Сучасне санаторно-курортне лікування носить переважно фізичний характер, йому допомагає кінезіотерапія, яка називається «лікування рухом». Останнім часом у закладах розміщення знову з'явилися традиційні термальні джерела, чудові парки, гірські маршрути, маршрути лікувального туризму на коротку та дальню дистанцію та інші форми відпочинку, які традиційно асоціюються з поняттям розваги (оздоровчих послуг). України [28].

Вплив ландшафтотерапії на оздоровлення пояснюється постійною зміною садів і лісів, полів і гір, що сприяють послідовній зміні вражень, підвищує активність і покращує настрій. Приголомшливі краєвиди та атмосферна вологість різноманітного природного ландшафту України в поєднанні з прогулянками мають потужний вплив на здоров'я.

Сьогодні сектор відпочинку та туризму на курорті забезпечує приблизно 10% світових доходів, зайнятості та витрат. Всесвітня туристична організація очікує, що до 2022 року кількість туристів перевищить 980 мільйонів, а дохід від цих поїздок становитиме 1,5 мільярда доларів. Доларів[86]. Рекреаційний туризм, який пов'язаний з лікувальними поїздками, є абсолютно унікальним видом туризму. Крім того, за низького показника кількості людей на день перебування рекреаційний туризм становить менше 1% від загального туристичного потоку, а його рентабельність – понад 5%. Світова еколого-економічна криза призвела до збільшення рекреаційних можливостей медичного туризму, це найпозитивніше вплинуло на стан трудових ресурсів. На початку 3-го тисячоліття люди знову почали шукати природні засоби для лікування.

В Україні, за прогнозами експертів, розвиток інноваційних центрів здоров'я у формі рекреаційних парків, рекрополісів, курортополісів та рекреаційних зон у традиційних курортних регіонах — Карпатах, Поліссі, на узбережжях Азовського й Чорного морів — сприятиме формуванню загальнонаціональної оздоровчої мережі, інтегрованої у світову систему рекреаційно-оздоровчого простору.

Діяльність, спрямована на вдосконалення функціонування курортів і санаторно-оздоровчих закладів України, має на меті перетворення курортної сфери на високорентабельну та конкурентоспроможну галузь економіки. Це можливо завдяки значному природно-географічному та соціально-культурному потенціалу країни, який включає ресурси з такими незаперечними перевагами, як привабливість, доступність, екскурсійна цінність і високий рівень рекреаційного потенціалу.

Соціально-культурні ресурси стимулюють мотивацію людей до подорожей, відпочинку, дозвілля, пізнання, паломництва чи ностальгійного туризму. В останні роки до цього переліку додалися також ділові поїздки, участь у конференціях, переговорах і бізнес-форумах. У поєднанні з природно-географічними ресурсами вони створюють сприятливі умови для відновлювального лікування, оздоровлення, фізичного вдосконалення та досягнення високих спортивних результатів[16].

Природно-географічні рекреаційні ресурси - це природні умови, об'єкти, явища, сприятливі для відпочинку - відновлення духовної та фізичної енергії, витраченої під час праці, навчання, творчості. Природні рекреаційні ресурси України численні. Вся його територія знаходиться в зоні кліматичного комфорту. Природні ресурси України включають водні та земельні ресурси Чорного та Азовського морів, озера та річки Кримських гір та Українських Карпат.

Соціокультурними рекреаційними ресурсами вважаються пам'ятки архітектури, історичні пам'ятки, музеї, археологічні пам'ятки, культурно-історичні явища (етнографічні, релігійні), місця, пов'язані з життям і проживанням видатних діячів тощо.

1.2. Особливості класифікації лікувально-оздоровчих закладів у туристичній індустрії

Якщо медичний туризм призначений для подолання конкретних захворювань і зміцнення здоров'я та благополуччя, то оздоровчий та велнес-туризм є абсолютно новою концепцією, яка в першу чергу призначена для фізично та психічно здорових людей, які хочуть підтримувати своє загальне здоров'я та соціальне благополуччя. .

З точки зору попиту, «медичні/лікувальні» туристи відвідують, перш за все, щоб вилікувати конкретну хворобу або медичний стан, тоді як «оздоровчі» туристи відвідують, щоб покращити власне здоров'я та добробут, і таким чином досягти вищого рівня добробуту. Крім того, якщо

медичні туристи хочуть зміцнити здоров'я, то «оздоровчі» туристи вже знають про власне здоров'я та прагнуть підвищити це усвідомлення.

На думку теоретиків велнесу, його не слід розглядати як форму медичного туризму, оскільки здоров'я передбачає попередження розвитку захворювання, тоді як медичний туризм вважається формою профілактики або лікування, яка передбачає відновлення втраченого стану або запобігання вже набутій хворобі [8].

Відповідно до цього, поняття спа-лікувального або лікувально-оздоровчого туризму (health tourism) виступає узагальнюючою категорією, що охоплює як оздоровчий (велнес-), так і лікувальний (традиційний лікувальний, санаторно-курортний, медичний) туризм. При цьому термін «спа» може вживатися як у контексті спа-велнес концепції, орієнтованої на підтримання здоров'я та гармонії, так і в межах традиційного лікувального туризму, спрямованого на терапію, реабілітацію та профілактику захворювань [8].

Схематично склад цих категорій зображено на рис.1.1.

З точки зору пропозиції, важко розрізнити оздоровчий та медичний туризм, обидві ці концепції (здоров'я/оздоровчий і медичний) можна об'єднати в одній організації та здійснювати одним і тим же методом.

Якщо певні узагальнення все ще є частиною визначень туристичних галузей, пов'язаних із курортно-медичним туризмом, то єдиного універсального визначення санаторно-курортних закладів (або лікувально-оздоровчих закладів) не існує.

Різні державні та недержавні організації, професійні асоціації, що займаються класифікацією курортів, мають різні визначення курортних закладів. Найрозширеніша класифікація спа-центрів була створена Європейською асоціацією SPA (ISPA). Він класифікує наступні категорії як окремі: спа-клуби, лікувальні курорти, мінеральні курорти, спа-готелі, денні курорти та спа-круїзи (морські, річкові, озерні тощо).

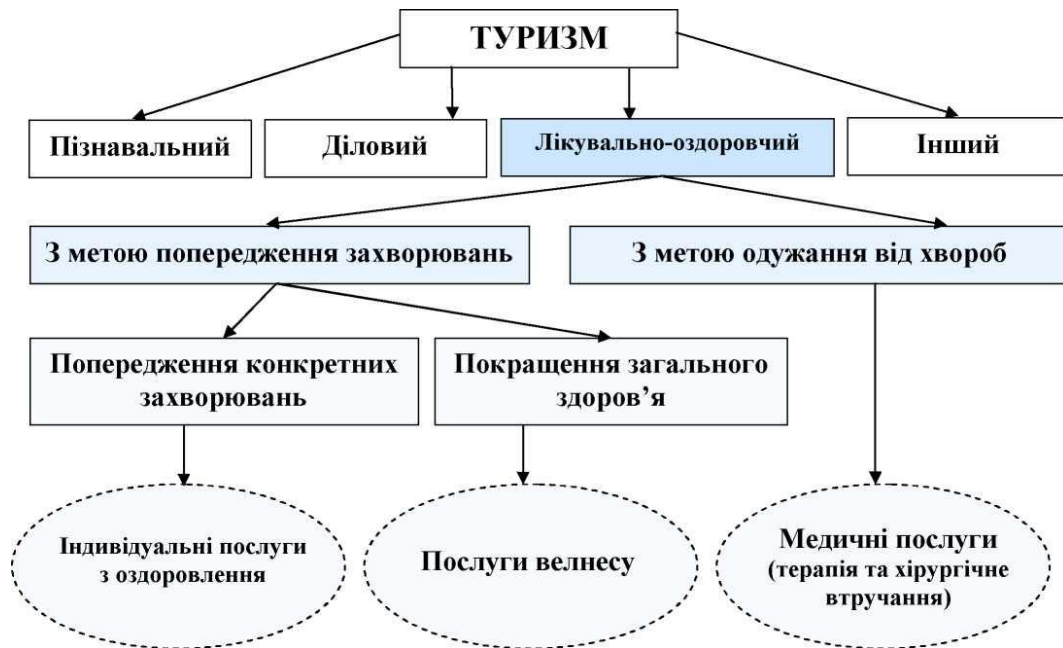

Рис.1.1. Основні види санаторно-курортного туризму [8]

Українська СПА Асоціація та Спілка професіоналів СПА, готелів та оздоровчих курортів України є єдиними визнаними професійними організаціями в Україні, які є експертами у своїй галузі. Ці організації не мають власних класифікаторів. Натомість в Україні діє формальна статистична класифікація санаторно-курортних закладів, до якої входять санаторії, гуртожитки з лікуванням, профілакторії, оздоровчі заклади та пансіонати, а також платні заклади 1-2 денного перебування.

В Україні закони про охорону здоров'я визначають лише поняття «санаторно-курортні та оздоровчі заклади», а поняття курортно-оздоровчий туризм в основному використовується для опису додаткових послуг, які надаються населенню (наприклад, у випадку спа-центрів).

Нижче подано співставлення міжнародної класифікації спа-закладів та їхніх аналогів, що функціонують в Україні. Основні труднощі класифікації полягають у тому, що окремі категорії, зокрема «спа-дестинація» та «спа-мінеральні джерела», не застосовуються та не мають усталеного тлумачення в українській практиці. Крім того, поняття «спа-курорт» в Україні традиційно трактується як місце або територія, тоді як за європейськими стандартами spa resort розглядається як заклад, а територіальні об'єкти позначаються термінами «спа-місто», «спа-територія» або «місто-курорт».

З цього моменту правомірно вважати, що слово «спа» в першу чергу використовується для позначення санаторно-курортних закладів, ці заклади містять елементи як медичного туризму (приклад санаторіїв країн СНД, так і традиційних європейських курортів, або однокорисних). курорти (наприклад, сучасні салони краси)) або спа-готелі, які в більш загальному сенсі є частиною сфери оздоровчого туризму.

Це також ілюструють рекомендації ВОТ щодо санаторно-курортних та оздоровчих закладів («санаторії», «пансіонати» з лікуванням, «будинки» та «бази відпочинку»), які пов'язані з індустрією туризму, а відвідувачі як з вітчизняних, так і іноземні країни користуються їхніми послугами.

Таблиця 1.1

Співвідношення між класами спа - закладів [8]

Класифікація спа-закладів за Міжнародною СПА Асоціацією (ISPA)	Аналогічні заклади в Україні
Денні спа (без послуг проживання)	Салони краси, спа-центри, сауни, лазні та інші подібні заклади - що надають побутові послуги для населення. Курортні поліклініки, бальнеологічні та грязелікарні тощо (без послуг проживання)
Клубні спа (без послуг проживання)	Спа-центри клубного типу - заклади, що надають побутові послуги для населення
Спа медичні заклади	Стационарні лікувальні заклади
Спа мінеральні джерела	Санаторії та пансіонати з лікуванням, що базуються на мінеральних джерелах
Спа-дестинації Спа-готелі	Санаторії та пансіонати з лікуванням Готелі зі спа-зоною. Будинки, пансіонати, бази та інші заклади відпочинку зі спа-зоною
Спа-круїзи	Морські, річкові круїзи з елементами спа
Спа-курорти	Санаторії та пансіонати з лікуванням

Курорт - це територія, яка має природні лікувальні властивості та необхідну інфраструктуру для їх використання в лікувальних і профілактичних цілях.

Курорт - це регіон з винятковими природними багатствами, які можна

лікувати мінеральними водами, лікувальними грязями або особливими кліматичними умовами (моря, озера, гірські ландшафти, ліси, степи). [59].

Курорти залежать від наступних умов:

1. наявність власних лікувальних властивостей, що забезпечують належну роботу готелю;
2. необхідні технічні пристрої та споруди для ефективного використання ресурсів відпочинку (басейни, лазні, пляжі тощо);
3. спеціальні заклади для лікування та госпіталізації (санаторії, будинки престарілих);
4. наявність лікувально-профілактичних закладів, які обслуговують хворих і відпочиваючих.
5. наявність оздоровчих закладів, спортивних споруд та зон відпочинку;
6. наявність закладів громадського призначення, закладів громадського харчування, торгівлі та інших закладів, культурно-освітніх закладів;
7. легкі під'їзди та засоби зв'язку.
8. упорядковано територію, технічні засоби для інженерного забезпечення, водо- та електропостачання, каналізації[14].

На спеціалізацію будь-якого готелю впливають фактори, властиві самому готелю - ці фактори служать лікувальними факторами, які використовуються для профілактики, лікування та реабілітації пацієнтів у готелі.

Основні туристичні(курортні) фактори:

- екологічні умови та ландшафт;
- лікувальні грязі;
- мінеральні води.

Усі курорти можна розділити на шість різних типів:

1. Бальнеогрязьовий курорт - тип готелю, який використовує як основні лікувальні властивості мінеральну воду та лікувальні грязі.

2. Бальнеокліматичний курорт - вид туристичної дестинації, що використовує переважно клімат і мінеральну воду як форму оздоровлення.

3. Бальнеологічний курорт - вид туризму, який передбачає використання мінеральних вод як основного виду лікування (для внутрішнього чи зовнішнього використання).

4. Грязелікарня - вид курорту, що включає в себе переважно лікувальні грязі.

5. Кліматокумисолікувальний курорт - це вид туристичного напрямку, який характеризується поєднанням лісового та степового клімату та кумису - напою, який виготовляється з кобилячого молока і вважається основним видом оздоровлення.

6. Кліматичний курорт:

- морський кліматичний курорт;
- гірський кліматичний курорт [20].

Основним видом лікування в бальнеологічному санаторії використовують природні мінеральні води. Рекомендуються як для зовнішнього застосування (ванни), так і для внутрішнього застосування (інгаляції, пиття тощо). Вода з мінералами корисна при лікуванні багатьох захворювань. Серед пацієнтів, які відвідують санаторії, більшість із захворюваннями органів травлення, серцево-судинної та нервової систем, а також органів дихання та опорно-рухового апарату. Лікування на цих курортах дає ефект, подібний до традиційних препаратів, але виключає побічну дію, в результаті прийому препарату збільшується період ремісії, зменшується ймовірність додаткових загострень, зменшується їх інтенсивність.

Грязьові готелі пов'язані зі зберіганням лікувальних грязей (пелоїдів). Грязелікування в основному використовується для лікування патологій суглобів, нервової системи травматичного походження, а також для лікування гінекологічних захворювань та інших станів.

Кліматичних готелів так само різноманітні, як і клімат, з яким вони

пов'язані. У складі кліматичних курортів світу ліси (рівнини) складають приблизно 11,3%, гори — 24,2%, кліматичні та соляні курорти — 4,2%. Кожен з них має своєрідне поєднання кліматично-погодних компонентів (тиск, сонячна радіація тощо), які використовуються в лікувальних і профілактичних цілях. На поєднанні цих якостей базується композиція санаторію. Якщо ліси з континентальним кліматом визнані такими, що мають захворювання верхніх дихальних шляхів, астму, проблеми з нервовою системою, або якщо вони показані людям, які починають хворіти на туберкульоз чи анемію, то їм рекомендується залишатися в гірські громади. Найбільш поширеним і популярним видом кліматичного відпочинку є морський. На частку цих готелів припадає 60,3% кліматичного розміщення в усьому світі. Все частіше туристи визнають можливість поєднати відпочинок біля дна океану з ефективним лікуванням. Клімат моря благотворно впливає на людей із захворюваннями крові, кісток і лімфи [20].

Поряд з трьома основними типами розміщення - бальнеологічним, грязьовим і кліматичним - виділяють перехідні типи. Тут використовуються одночасно кілька природних лікувальних компонентів, наприклад, грязі і вода або клімату та мінеральні води. Перехідні готелі поширені в Європі і стають все більш популярними серед туристів з різних народів. Останнім часом курорти стали популярними. Ці курорти розташовані не тільки в рекреаційних зонах, але і у великих містах, навіть в готелях, призначених для ділових поїздок.

Прогноз показує, що попит з часом зростатиме, оскільки здорове тіло та дух є не лише відображенням моди. Розроблений фахівцями спа-центру індивідуальний режим лікування не тільки зміцнює здоров'я, але й позитивно впливає на сприйняття життя. Останнім часом в поле зору споживачів потрапили популярні готелі зі спа-комплексами в спа-готелях, а також спеціальні спа-готелі. Ці готелі володіють спеціальними властивостями, які сприяють оздоровленню, релаксації, використанню водних процедур та інших методів. Усі 5-зіркові готелі в містах повинні мати фітнес або спа-

центр для своїх гостей.

Раніше згадувалося, що існує кілька версій походження оригінального терміну. Найпоширеніша думка полягає в тому, що це скорочена версія латинського терміну *sanus per aqua*, що означає «здоров'я через воду». Можливо, назва походить від назви бельгійського міста Spa, пов'язаного з мінеральними джерелами, тут знаходиться перший в країні спеціалізований бальнео-готель (з латиської мови означає «ванна»).

Сьогодні спа-готелі та готелі зі спа-комплексами (зазвичай висококласні номери) розташовані в безпосередній близькості від термальних джерел, які мають певний хімічний склад і температуру, що дозволяє використовувати воду в цих об'єктах для різних медичних, оздоровчих і косметичних цілей.

У санаторно-курортному комплексі великого дорогого готелю додатковими послугами є водотерапія, яка передбачає використання різноманітних фізіотерапевтичних апаратів і спеціалістів з ліцензією: лікарів і косметологів. Він включає приміщення для гідротерапії, косметичних процедур для тіла та обличчя, сауну (міні-басейн, спа-зал або інші приміщення для фізичних вправ (йога, аквааеробіка тощо), простір для відпочинку, перехідну кімнату. Готелі розташовані як у місті, так і поблизу гірськолижної зони, у них також є різноманітні програми, які пропонуються як додаткова послуга, ці програми призначені для зняття стресу, зниження втоми або схуднення наприклад, учасники конференцій або виставок можуть взяти участь в інтенсивній програмі, спрямованій на розслаблення, зняття стресу або втрату ваги.

Готелі-санаторії, що мають курорт, розташовані в зоні відпочинку і мають повний спектр фізіотерапевтичних послуг. Перед відвідуванням місця корисно проконсультуватися з лікарем. Там також пропонують оздоровчі програми, такі як загальне оздоровлення, релаксація та косметика, які підходять для абсолютно здорової людини.

У готелях, які є санаторно-курортними закладами, клієнтам надається

індивідуальне розміщення в кімнатах, в яких є душ, клієнтам видаються халати, тапочки, рушники. Тут Ви можете пройти комплексну діагностику свого фізичного стану, після чого пройти повний курс лікування (21-24 дні), що призведе до тривалої ремісії (відсутності симптомів захворювання). Традиційні курортні послуги доповнюються спеціальними дієтами та фізичними навантаженнями: піші та велосипедні прогулянки, теніс, гольф. Ці готелі повинні мати добре сплановану територію, що включає парк і квіткові сади, як всередині, так і зовні готелю.

Готелі, які мають центри таласотерапії (терапія біля моря), розташовані на морських курортах, під час проведення процедур задіяна вода та інші продукти з океану (водорості, морська сіль, лікувальні грязі, а також косметичні засоби відомих брендів), насамперед загальнооздоровчі та косметичні. Ще з кам'яного віку купання в океані, сонячні ванни, прогулянки по пляжу оздоровлюють тіло і дух людини, це не тільки освіжає тіло, але й покращує настрій. У комплексі ці дії надають заспокійливу дію на шкіру, розслаблюють м'язи, підвищують настрій. Таким чином, перебування в популярних готелях з центрами таласотерапії – це, перш за все, не лікування, а радше відпочинок і приємне оздоровлення з користю. Французькі косметологи виявили, що ефект від тижневого режиму зберігається довго.

Ці центри поширені в країнах, які мають узбережжя вздовж моря, тому що вода повинна зберігатися в резервуарах максимум 48 годин і не може бути використана повторно. У Європі їх особливо багато у Франції, на Кіпрі, в Італії та Іспанії, а також у Південно-Східній Азії, на острові Самуї (Таїланд) і на Балі (Індонезія) [32].

Можна поринути в атмосферу розкоші та задоволення, зупинившись у великому чотири-п'ятизірковому спа-готелі, де життя залежить від одного завдання: кожен клієнт має насолоджуватися здоров'ям та відпочити, зменшити стрес і дистанціюватися від повсякденних турбот. Як правило, вони можуть надати кілька процедур, про які варто дізнатися заздалегідь.

Деякі спа-готелі вимагатимуть бронювання номерів із спеціальними

спа-процедурами, тоді як інші дозволять клієнту замовити спа-меню після прибуття на місце. Тут проявляється практика здорового способу життя. Стиль одягу – спортивний, обмежене використання мобільних телефонів та парфумів. Ресторани продають здорові та збалансовані страви. За допомогою різноманітних водних процедур, пов'язаних із так званим спа-меню, доступним у кожній конкретній місцевості, можна підвищити м'язовий тонус, розслабитися, усунути хвороби та стреси, схуднути та відновити свій розвиток. Добре, коли всі процедури схвалені лікарем, оскільки багато з них мають побічні ефекти.

Гідротерапія включає в себе різні методи: душ, ванни (загальні, місцеві, сидячі), інгаляції паром, погладжування, компреси (гарячі або холодні), укутування та інші методи. В середньому процедура займає 15-20 хвилин, частина з яких йде на позначку 3-4 хвилини (наприклад, зрошення порожнини носа). Найпоширенішими послугами є душ і ванна. Душ охоплює тіло, точніше масажує (тонізує) його. Крім того, вода повинна надходити від периферичних органів до серця. Душ буває різної температури: холодний (+8 - +18°C), індиферентний (+33 - +35°C), теплий (+36 - +38°C), гарячий (від +40°C); температурою і напрямком їх струменів: дощові, голчасті, пилові, кругові, струминні (душ Шарко і Скота), віялові, місцеві; за ступенем тиску води: низький (до 1 атм), середній (1,5-2,5 атм), високий (2,5-4,5 атм).

Наприклад, підводний душ-масаж проводиться у спеціальній ванні за допомогою компактного струменя води. У результаті процедури покращується кровообіг і лімфотік, виявляється тонізуюча дія на організм.

Серед технічно складних видів водолікування варто відзначити комплексну душову установку Snail shower, у якій поєднано сім типів душу — циркулярний, дощовий, пиловий, тропічний, голковий, віяловий і шотландський. Вона забезпечує комплексний вплив на органи чуття:

дотик — через масаж тіла струменями води різної форми, температури і тиску;

нюх — завдяки використанню ароматичних олій (ароматерапія);

зір — через спеціальні світлові ефекти.

Ванни у spa-практиці поділяють на загальні, місцеві та напівванни.

Широко застосовуються мінеральні ванни з вуглекислою, сірководневою, радоною, азотною, хлоридною або натрієвою водою різного ступеня мінералізації й температури.

Популярністю користуються перлові ванни, під час яких численні бульбашки повітря здійснюють своєрідний тактильний масаж. Молекули озону, проникаючи крізь шкіру, активізують антиоксидантні процеси в поверхневих тканинах.

Для сидячих ванн застосовують як холодну, так і гарячу воду (залежно від показань), аналогічно до місцевих ванн для ніг чи рук.

У дорогих spa-готелях часто пропонують «ванну Клеопатри», яку поєднують з ароматерапією. До води можуть додаватися морська сіль, водорості, вино, молоко, мед, пелюстки троянд, зелений чай, настої трав і квітів, а також лікувальні компоненти. Така ванна сприяє загартуванню, профілактиці та лікуванню різних захворювань, зняттю стресу та відновленню тонуусу організму.

Обтирання використовуються з лікувальною, гігієнічною або загартовувальною метою. Вони можуть бути загальними чи місцевими, із додаванням солей або ефірних олій для посилення подразнювальної дії на шкіру.

Укутування бувають повними або частковими, вологими або сухими. Найчастіше застосовують місцеві вологі укутування. Холодні компреси викликають спазм поверхневих судин, тоді як гарячі — посилюють місцевий кровообіг і метаболізм, знижують м'язовий тонус.

У spa-практиці також широко застосовуються аплікації з лікувальною гряззю, глиною або відварами трав, а до активних водолікувальних процедур належать холодні розтирання та обливання водою різної температури [62].

Сучасні курортні готелі мають від 6 до 12 різних ванн, що відображає багатовікові традиції різних народів. Одними з найдавніших є грецькі та

римські лазні, які мали приміщення для сухих і вологих ванн, відпочинку та роздягання, обмивання та басейн. У турецьких лазнях басейн нагрівається гарячим повітрям, а гаряча вода, що падає на землю, створює багато пари. Популярними є фінські сауни та римські ірландські лазні. Це повітряні ванни, які мають температуру 50-60°C. Гаряче повітря піднімається через отвори в підлозі та в парильні, і, нарешті, досягає стін підготовчої кімнати. Унікальна система вентиляції для атмосфери в цьому приміщенні здоровіша за римську лазню. Задokumentовано цілющу й оздоровчу користь традиційної російської лазні, в якій використовуються різноманітні ароматичні віники. Популярною тенденцією в традиційних японських лазнях є сухий метод, який передбачає використання гарячої тирси та води, яку потім поміщають у велику дерев'яну ємність.

Серед найпоширеніших процедур, що входять «меню» спа-центрів, можна відзначити процедуру грязелікування, яка використовується в лікувальних і профілактичних цілях, а також процедуру глинотерапії, яка використовується для лікування розладів і зміцнення здоров'я), ароматерапія та ін. Різноманітні косметологічні процедури, тонізуючі, розслаблюючі, антицелюлітні, детоксикаційні, антистресові, омолоджуючі та інші оздоровчі програми доступні в такому обсязі, що їх можна обмежити часом проживання в готелі [45].

Головною відмінною рисою традиційних SPA-готелів є відданість традиціям. Подорожуючи на популярні європейські курорти, шокуєш відсутність гламуру та деяка старовинність у спорядженні. Однак це головна перевага європейських SPA, оскільки вони мають багату історію та успішні оздоровчі технології. В Європі існує довга історія виробництва обладнання, пов'язаного з оздоровленням, це здійснюється відповідно до медичних стандартів і може використовуватися не лише для лікування, але й для програм, пов'язаних із красою та здоров'ям. Метою Medical SPA є зміцнення та підтримка фізичного та психічного здоров'я – омолодження, реконструкція та підвищення якості життя. Тобто, SPA-курорт – це не

нещодавно створений привабливий заклад з високим рівнем обслуговування, на відміну від професійного досвіду, а санаторно-курортний комплекс, де реалізується СПА-підхід до догляду за хворими з індивідуальним доглядом. Пояснення індивідуального підходу до пацієнта в SPA полягає в тому, що єдиний фізіологічний механізм дії фізичного фактора залежить від вихідного стану системи, що сприяє вдосконаленню механізмів саморегуляції організму і залежить від початковий стан системи. Фізкультурно-профілактичні заходи в санаторіях повинні проводитися індивідуально з основною метою профілактики: корекція факторів ризику, підвищення стійкості до фізичного та психічного навантаження, факторів навколишнього середовища та функціонального стану організму.

Як приклад варто окреслити курорт Трускавець, який розташований у передгір'ї Східних Карпат, на висоті 350-400 м над землею, є прикладом перспективного курортного регіону. Основою водних ресурсів тут є водні корисні копалини. Сьогодні Трускавець розвивається активніше інших аквапарків України. Його унікальна особливість полягає в тому, що, крім лікування, він пропонує програми здоров'я та краси, спрямовані на оздоровлення та очищення організму людини.

Основне водне джерело курорту успішно використовується в лікувально-оздоровчих програмах, так звана «Трускавецька» - природна мінеральна вода. Його природне походження знаходиться в місті Східниця, розташованому у Трускавецькому районі визнаного значення. «Трускавецька» має унікальний профілактичний ефект, який не має обмежень, цей ефект можна використовувати як в оздоровчих, так і в естетичних програмах. «Трускавецька» - курортна вода, яка покращує зовнішній вигляд, зберігає та примножує природну красу людини. Наявність цього природного ресурсу в курортному готелі дозволяє розпізнати концепцію SPA і максимально підвищити ефективність SPA-програм [28].

Курорти країни є похідними від лікувально-оздоровчих територій, їх територія має природні лікувальні властивості, клімат, що сприяє реалізації

курортних програм. Відмінністю від курорту є відсутність санаторно-курортної інфраструктури, яка пов'язана з курортом. Заміські санаторії базуються на рекреаційній зоні, пропонують різноманітні програми, в яких можуть брати участь індивідуальні клієнти та пацієнти. Однак їхні послуги повинні бути ізольовані від самого лікування, яке входить у визначення санаторію-курорту. Рекреаційні зони за своєю інфраструктурою в першу чергу відносяться до сфери «відпустки, оздоровлення та дозвілля». Вони відіграють вирішальну роль у суспільстві до того, як буде досягнуто головну мету збереження та зміцнення здоров'я. Естетичні ініціативи в приміських SPA включають косметологію, яка передбачає процедури, спрямовані на покращення краси шкіри, і косметичний догляд, який спрямований на зміцнення здоров'я та профілактику захворювань. Ці програми доповнюються програмами, що сприяють схудненню та зміцненню здоров'я, а також програмами, що підвищують розумову та фізичну працездатність.

Міське SPA є найбільш популярним типом закладів у США. Умови та вимоги до таких SPA значно вищі, оскільки тут відсутні природні лікувальні ресурси й не відбувається зміна клімату. Оздоровчий ефект досягається завдяки високотехнологічним методам, професійному підходу персоналу та ретельно продуманому дизайну середовища.

На відміну від медичних центрів із високим рівнем сервісу, міські SPA орієнтовані переважно на проведення фізіопрофілактичних процедур і програм, спрямованих на оздоровлення, гармонізацію душевної та фізичної сфер, підвищення якості життя клієнта. Обов'язковим елементом діяльності таких закладів є створення атмосфери SPA та проведення програм косметичного догляду[16].

Окремий тип SPA-готелю, який насамперед пропонує експрес-процедури SPA, такі як косметичні процедури, вода та релаксація для клієнтів, які хочуть відпочити після дня огляду визначних пам'яток або ділових розмов. В Україні, як і в Європі, є кілька приморських міст, які мають беззаперечну перевагу в туристичному плані.

Курорти та санаторії мають декілька типів спа-кабінетів, які зазвичай ерапія тощо), гідро- та бальнеотерапію (ванни, офуросистеми, душові поділяються на фізіотерапевтичні (LPG, HiTop, пресоткабіни, басейни тощо), масажні, косметологічні, косметичні кабінети. , сауни та лазні, тілесно-орієнтована психотерапія та інші послуги, кабінети кінезіотерапії та додаткові послуги. Багато природних ресурсів і спа-техніки мають як оздоровчий, так і косметичний ефект, наприклад масаж або гідромасаж, обгортання або зігрівання.

В Україні поряд із впровадженням SPA-програм із використанням готових оздоровчих спа-продукцій створюються зони SPA таласотерапії, вінотерапії, ароматерапії, бальнеотерапії, фанготерапії, апітерапії, галотерапії, стоун-терапії. Різноманітність і унікальне поєднання природних ресурсів на курорті може служити передвісником для створення стійких SPA методів, програм і естетичних концепцій в санаторно-курортному SPA.

Бальнеотерапія в SPA – це класичний комплекс оздоровчих процедур, що ґрунтується на використанні природних мінеральних вод. Серед технологій курортної медицини бальнеотерапевтичні методи посідають одне з провідних місць. Вони базуються на досягненнях одного з основних розділів курортології – бальнеології, яка вивчає лікувальні мінеральні води, їх походження, фізико-хімічні властивості та способи застосування.

Мінеральні води використовуються як зовнішньо (у вигляді ванн, басейнів), так і внутрішньо – для пиття, інгаляцій, промивань або зрошувань кишечника тощо. Їх лікувальна дія посилюється впливом інших природних курортних чинників – кліматичних, ландшафтних, рухових і психологічних.

Вітчизняна бальнеотерапія є одним із найбільш науково обґрунтованих напрямів у світі. Різноманітність мінерально-сировинних ресурсів України дає змогу широко застосовувати мінеральні води в оздоровленні та лікуванні пацієнтів. Більшість українських бальнеокурортів сьогодні відповідають європейським стандартам медичного SPA та нерідко перевершують зарубіжні аналоги за рівнем професійної підготовки фахівців

[29].

1.3. Передумови розвитку лікувального-оздоровчого туризму в світі

Оздоровчий туризм є одним з найбільш ранніх видів туризму. Археологічні знахідки та історичні документи сирійців, Месопотамії, Єгипту, Китаю та Греції натякають на відвідування святинь, гарячих джерел, ванн у регіонах із більш сприятливим кліматом з метою фізичного та духовного зцілення. Навіть доісторичні культури, які діяли протягом кількох тисяч років, практикували численні види терапії, які все ще поширені в сучасних курортах (аюрведа, китайська медицина та тайський масаж). Інші приклади подорожей, пов'язаних із здоров'ям, включають подорожі до Мертвого моря в Палестині з метою релігійного очищення [8].

Історичні документи свідчать про популярність оздоровчих подорожей. Одна з перших хвиль такого типу зафіксована ще за часів Стародавнього Риму. Саме в Римі були створені невеликі громадські лазні, а також більші та вишукані терми. Ці заклади були великими комплексами, які включали лазні разом із спортзалами, ресторанами, бібліотеками, кімнатами та навіть невеликими театрами. Римські громадські лазні були попередниками сучасних європейських курортів. Вони поширилися по всій території Римської імперії, згодом на їх основі виникли такі відомі європейські курорти, як Баден-Баден у Німеччині, Бас в Англії та ін. Деякі європейські курорти відносять до середньовіччя, наприклад, курорт в Бельгії (назва цього курорту стала популярною і поширилася на всі оздоровчі готелі) і Карлові Вари в Чехії.

Нова хвиля оздоровчих подорожей Європою почалася в другій половині XVII століття у Великій Британії, це було викликано бажанням знаті урізноманітнити свої насолоди. Далі багатші західні люди змогли поєднати ресурси, час і бажання подорожувати та розважатися. Це спонукало до створення (або відновлення) спа-готелів на британському узбережжі. Спа-

готелі тієї епохи були чітко присвячені здоров'ю та медицині. З одного боку, це були місця для лікування хворих людей, з іншого – їх часто відвідували здорові люди, які прагнули відпочити. Крім того, готелі були важливими культурними центрами, які мали бальні зали, театри, алеї, сади та магазини. Метою візитів до них було знайти старих друзів і нових знайомих, провести важливі ділові та політичні бесіди і навіть знайти дружину. Примітно, що термін «велнес» вперше з'являється в літературі енциклопедії приблизно в той же час — в Англійському словнику 1654 року цей термін пояснюється як наявність хорошого здоров'я [8].

Ідею англійського пристосування швидко наслідували інші європейські концепції: Італія, Франція, Бельгія, Швеція та Німеччина, а також Австрійська імперія (включаючи сучасну Чехію, Словаччину, Угорщину та Хорватію). Цей новий стиль подорожей також був прийнятий у Новому Світі. Успішна мережа природних джерел була створена в США та Канаді (Saratoga Springs, White Sulphur Springs, Hot Springs, Radium Hot Springs), а нові джерела розробляються в Новій Зеландії та Австралії. Проте спа-готелі в Новому Світі все частіше стали вважатися центрами відпочинку, а не закладами оздоровлення.

Особливо популярний в Османській імперії протягом 16 століття отримала турецька лазня. Починаючи з 19 ст. турецькі лазні зараз вводяться в європейських готелях завдяки популярним східним рухам і швидко набирають популярності в цій області.

У XIX столітті спостерігається активне зростання спа-курортів як у континентальній частині Європи, так і на узбережжях. Наприкінці XIX — упродовж XX століття відбувається демократизація курортів: вони стають доступними не лише для можновладців і заможних верств населення, а й для широкого загалу. Демократичний характер курортного відпочинку особливо проявився в низці європейських країн, де відвідування спа стало визнаною формою реабілітаційної терапії та було інтегроване в національні системи медичного страхування.

Протягом 50-х років 20 ст. слово «велнес» набуває нового значення – якісного. Саме в цей період американець Халберт Л. Данн уперше за десятиліття запропонував основні принципи якості життя та застосував цей термін до більш широкого поняття. Пізніше його колега доктор Джон Тревіс інтерпретував цю ідею як форму профілактичної допомоги, яка зосереджується на здоров'ї як більшій цінності, ніж хвороба. Нова філософія оздоровлення була прийнята всіма американцями з моменту її створення в 1970-х роках. Цьому сприяв загальний страх перед найпоширенішими загрозами для звичайної людини: надмірне захоплення тютюном, зростання популярності фастфуду (зокрема фаст-фуду), недостатнє фізичне навантаження та стрес. Концепція оздоровлення дала відповідь на ці питання - вона не тільки вирішила проблему підтримки загального здоров'я, але й дала можливість створити умови, які покращили благополуччя, а отже, і здоров'я. Як наслідок успішної національної ініціативи, концепція здоров'я та її принципи були вивчені та сприйняті великою кількістю американців. З часом це призвело до перегляду соціальної цінності здоров'я[8].

Доктрина активної охорони здоров'я та профілактики захворювань долає популяризацію медицини в післявоєнній Європі. Поряд з цим традиційна культура відпочинку продовжувала підтримуватися соціальними виплатами. Наприклад, у Німеччині кожен працівник мав би можливість проводити 4-6 тижнів у спа-курорті кожні 3 роки за дозволом лікаря (це було передбачено системою соціального страхування до 1997 року).

Проте за останній історичний період (кінець XX – початок XXI ст., а особливо в період світової фінансової кризи, яка почалася у 2008 р.), зменшення бюджетних витрат на соціальні програми та державні інвестиції в охорона здоров'я стала загальною. Це збільшило вагу особливо тих, хто виділяв власні кошти на здорові подорожі, як наслідок, сегмент туризму, який стосувався підтримки здоров'я та збільшення ваги, почав зростати швидкими темпами у поєднанні зі зменшенням сегмента медичного туризму, що стосувався одужання від хвороб.

Спа-туризм є однією з найдинамічніших складових глобальної індустрії туризму та велнесу. Його розвиток відображає регіональні особливості природних ресурсів, культурних традицій оздоровлення, рівня економічного розвитку та державної політики у сфері охорони здоров'я.

Європа залишається провідним регіоном у сфері спа-туризму. Тут сформувалася багатовікова традиція курортного лікування на базі мінеральних і термальних джерел (Баден-Баден, Карлові Вари, Віші, Будапешт). Європейські країни відзначаються високими стандартами сервісу, інтеграцією спа-послуг у систему медичного страхування та широким вибором напрямів – від медичного та бальнеологічного до велнес-туризму.

Азія демонструє стрімке зростання ринку спа-послуг, орієнтованого на поєднання традиційних східних методик з сучасними технологіями. Таїланд, Індонезія (особливо острів Балі), Індія, Китай і Японія стали світовими центрами велнесу та духовного оздоровлення. Азійські спа-комплекси приваблюють туристів автентичними процедурами, заснованими на аюрведі, йозі, ароматерапії та медитації.

Північна Америка (насамперед США та Канада) характеризується розвиненою мережею міських спа-центрів, велнес-резортів та детокс-програм. Тут спа-туризм часто поєднується з фітнесом, дієтологією, косметологією і програмами ментального відновлення. Основними споживачами є мешканці великих мегаполісів, орієнтовані на підтримання здорового способу життя.

Латинська Америка розвиває спа-туризм завдяки унікальним природним ресурсам — вулканічним і термальним джерелам, морським узбережжям та екзотичним ландшафтам. Популярними напрямками є Коста-Рика, Мексика, Перу, Чилі. Регіон робить ставку на еко- та велнес-концепції в поєднанні з національними традиціями догляду за тілом.

Близький Схід активно інвестує у створення розкішних спа-комплексів світового рівня. Об'єднані Арабські Емірати, Катар, Йорданія (зокрема узбережжя Мертвого моря) пропонують поєднання східної

філософії оздоровлення, таласотерапії та високого рівня сервісу. Спа-туризм тут стає складовою преміум-класу гостинності.

Африка поступово формує власну нішу у світовому спа-туризмі. Найбільш розвиненими напрямками є Південно-Африканська Республіка, Марокко, Туніс і Єгипет, де спа-послуги інтегруються з культурними традиціями (наприклад, хамам, аромамасаж, таласотерапія на узбережжі Середземного моря).

Таким чином, розвиток спа-туризму у світі демонструє глобальну тенденцію до гармонійного поєднання природних, культурних і технологічних ресурсів із зростанням попиту на здоровий спосіб життя, профілактику та реабілітацію.

Світовий спа-туризм в розрізі регіонів

	<i>Оціночна кількість спа-подорожей (млн.)</i>	<i>Оціночні витрати спа-подорожуючих (млрд. дол. США)</i>
Європа (всього)	47,9	48,4
(міжнародні/внутрішні)	7,4 / 40,5	15,1 / 33,3
Азіатсько-Тихоокеанський регіон (всього)	53,3	26,9
(міжнародні/внутрішні)	2,8 / 50,5	7,1 / 19,8
Північна Америка (всього)	25,4	17,2
(міжнародні/внутрішні)	1,4 / 24,0	5,8 / 11,4
Середній Схід - Північна Африка (всього)	1,5	2,3
(міжнародні/внутрішні)	1,2 / 0,3	2,1 / 0,2
Латинська Америка - Карибський регіон (всього)	12,6	10,3
(міжнародні/внутрішні)	4,5 / 8,1	8,9 / 1,5
Африка (всього)	1,3	1
(міжнародні/внутрішні)	0,4 / 0,8	0,8 / 0,2
Разом	141,9	106
(міжнародні/внутрішні)	17,7 / 124,2	39,8 / 66,2

* Примітка: дані сезону 2019/2021.

Порядок створення та розвитку оздоровчого туризму в Україні був подібним до європейського. Це було послідовним, але не постійно однорідним з часом. У розвитку рекреації існує чотири етапи, перший – лікувальний туризм.

Перші задокументовані випадки первинних форм лікувального

туризму можна знайти в документах історичного характеру, це можна побачити з 16-18 ст. Наприклад, у цей час згадуються цілющі мінеральні сірководневі джерела Немирова (XVI ст.), Великий Любень (XVI ст.), Збручанська вода (XVII ст.), Кримські соляні та грязьові озера Півдня (XV-XVI ст.), у тому числі солоні озера слов'ян (XVII ст.) та ін. Дуже значні, за дослідженнями Д.В. і телевизор. Миколаєнков назвав цей період «періодом зцілення» [26].

Наступний етап охоплює все XIX ст. і початку 20 ст. У більшому масштабі європейські медичні готелі були створені на початку 19 століття. (першими були Німеччина, з 1801 р.; Франція, з 1818 р.; Австрія, з 1832 р.; Уругвай, з 1945 р.). Широка популярність оздоровчого туризму в Росії, яка охоплювала більшу частину території нинішньої України, була аналогічна європейському.

Починаючи з середини 19 ст. в Україні розвиваються окремі туристичні райони. Першим виділеним регіоном став Крим. Розповідь про рекреаційну історію Криму починається з експансії лікувального туризму в цих регіонах. Створення готелів почалося в 1970-х роках. 19 ст з ініціативи земств, медичних і інших організацій охорони здоров'я по всьому узбережжю без допомоги держави створювалися санаторії.

Наприкінці 18 ст., на початку 20 ст. Крим був найпопулярнішим і знаменитим туристичним напрямком. Проте санаторно-курортний вид діяльності на той час розвивався і на інших теренах України. Так, у 1833 році на березі річки Куяльницький був відкритий перший лікувальний заклад «теплих ванн». У 1843 році також була побудована перша лікарня на річці Хаджибей, трохи пізніше (1853) - на Сухій. Це були примітивні лікувальні установи, які були обладнані дерев'яними літніми укриттями.

Все більшої популярності набуває озеро Солоний Лиман (Дніпропетровська область). Місцеві жителі використовували грязі озера для лікування ревматизму, подагри, радикуліту та інших захворювань. Згідно з історичними документами, наукове дослідження місцевості почалося в 1882

році, а в 1928 році був створений центр лікування хвороб на березі озера. Це означало початок просування Солоного лиману.

Перші випадки будиночків у Карпатському регіоні задокументовані ще у 16 столітті, однак це сталося лише на початку 19 століття. Великі лікарні були побудовані у великих кількостях, і ці готелі стали популярними. Зокрема, у 1820 році під час буріння на нафту поблизу Трускавця випадково знайшли мінеральне джерело з високим вмістом сірки. У 1827 році була побудована невелика водолікарня на 8 кают. Відтоді Трускавець отримав визнання як туристичне місце. Розвиток інфраструктури для туризму в Карпатському регіоні, який входив до складу австрійської території в Угорщині, був ініційований приватними підприємцями. Щоб якомога більше відвідувачів сюди приїжджало на лікування та відпочинок, індивідуальні підприємці займалися пошуком мінеральних вод. У 1833 році було відкрито солоно-гірке джерело Марія, а потім джерела «Нафтуса», «Софія» (тепер джерело № 3) та інші. Наприкінці 19 століття в Моршині була побудована лікарня в стилі німецького та швейцарського відпочинку, це вже було популярно в той час. Крім того, біля Моршина знаходився торф. Для лікувальних ванн стали використовувати воду мінеральних джерел, для обох цілей – торф'яну грязь. Моршин став популярним туристичним напрямком. Оскільки вартість лікування в західноукраїнських готелях була меншою, ніж в австрійських, французьких та інших готелях, сюди приїжджали на лікування туристи з Чехії, Польщі та інших країн [28].

Третій етап – це розвиток лікувально-оздоровчого туризму в Україні за часів радянської влади. Ядром його туристичної політики було створення державних агентств та установ, присвячених управлінню туризмом. Курорти та санаторії залежали від держави щодо охорони здоров'я. До роботи залучені й інші організації, зокрема Наркомат охорони здоров'я, профспілки, Товариство Червоного Хреста, кооперативні організації. брав участь у відновленні та зміцненні закладів охорони здоров'я, у створенні нових установ і приміщення для пансіону. Для вивчення природних лікувальних

факторів (мінеральних вод, лікувальних грязей, клімату) і наукового обґрунтування їх використання було створено дві спеціальні установи - Ялтинський державний туберкульозний інститут (1922 р.) та Всеукраїнський бальнеологічний інститут в Одесі (1928 р.). .

У довоєнний час значно розширилася мережа санаторно-курортних закладів і зон відпочинку. Під час Другої світової війни всі санаторії на звільненій території були перетворені на госпіталі, там лікувались поранені та хворі солдати.

Значного зростання популярності після війни набуло лікування хвороб у санаторіях. Лікарні та будинки престарілих були передані під контроль профспілок. Тільки з 1981-1985 рр. в УРСР профспілки виділили на будівництво лікарень та інших закладів відпочинку близько 210 мільйонів крб, це число перевищує 8,5 тис. санаторних ліжок. У багатьох готелях побудовані лікувально-діагностичні відділення, лабораторії та кімнати з метою надання медичних послуг усім гостям готелю. Санаторії спеціалізувалися на наданні медичних послуг хворим, удосконалився процес відбору пацієнтів для лікування в санаторіях. Реалізація цих заходів значно підвищила ефективність санаторно-курортного лікування.

Серед основних принципів організації санаторно-курортної справи в радянський період були доступність санаторно-курортної допомоги населенню та система соціальних гарантій у сфері відпочинку й оздоровлення. Путівки до санаторіїв і пансіонатів відпочинку надавалися, як правило, безкоштовно або на пільгових умовах — із частковою оплатою до 30% їхньої вартості за рахунок бюджету соціального страхування. У дитячих санаторіях, а також у закладах для хворих на туберкульоз лікування здійснювалося повністю за рахунок державного бюджету [5].

У СРСР була створена розгалужена мережа дитячих спеціалізованих санаторіїв, куди направляли дітей після перенесених захворювань органів дихання, серцево-судинної системи, шлунково-кишкового тракту, суглобів і нервової системи. В той час в Україні щороку в таких закладах

оздоровлювалося близько 135 тисяч дітей.

Для реабілітації дітей із різними відхиленнями у стані здоров'я було створено понад 200 спеціалізованих санаторіїв, розміщених таким чином, щоб у кожній області функціонували заклади за трьома основними профілями:

- пульмонологічні (для лікування захворювань легень),
- психоневрологічні,
- кардіоревматологічні.

Одним із найвідоміших дитячих курортів того періоду в Україні стала Євпаторія, де діяло дев'ять дитячих санаторіїв. Паралельно з розширенням мережі дитячих санаторіїв активно відкривалися піонерські табори санаторного типу.

З розпадом союзу і набуттям Україною автономії почав формуватися вітчизняний рекреаційний комплекс – це був початок четвертого етапу розвитку лікувально-туристичного туризму в Україні.

Українське SPA зараз у стадії становлення, увібрало в себе багато елементів світової SPA індустрії, але першочерговим чинником розвитку залишаються національні традиції, національна школа рекреації та великий потенціал наших фахівців.

До сьогодні SPA-процедури в Україні проводяться в закладах, що входять до санаторно-курортної системи, оздоровчих і косметичних центрах, розташованих у туристичній зоні. Практичний поділ SPA в Україні такий: SPA-курорт, SPA, пов'язаний з лікувально-оздоровчими зонами в передмісті, міський SPA, SPA-офіси.

SPA-курорт: в рамках натуралізованого курорту SPA будується на базі санаторію, пансіонату, лікувального або оздоровчого центру, пов'язаного з готелем. Основні переваги: потенціал кліматотерапії, ландшафтотерапії, геліотерапії, використання природних лікувальних ресурсів - в тому числі мінеральних або грязьових джерел, моря тощо, організація СПА-туризму та медичного туризму, потенціал комплексного обстеження та якісний контроль

стану пацієнта. Як уже зазначалося, перший аспект SPA – це водний курорт, який сприяє оздоровленню дії природи у всьому її різноманітті [69, с.81].

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ МІЖНАРОДНОГО ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ Й МІСЦЕ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

2.1. Моніторинг глобального ринку лікувально-оздоровчого туризму

Моніторинг світового ринку медичного та оздоровчого туризму дозволяє спостерігати та усвідомлювати глобальну еволюцію галузі, позиції України на міжнародних ринках, переваги та недоліки вітчизняного медичного та оздоровчого туризму.

Останнім часом (2019-2021) середня кількість туристів у світі становила понад 900-920 мільйонів щороку. мандрівників, що становить приблизно 13-14% від загального населення світу [48]. Крім того, більшість міжнародних поїздок були спрямовані на перерву та насолоду від відпочинку. За останні п'ять років ділові поїздки становили приблизно 15% усіх поїздок, тоді як більше 25% (близько 245-250 мільйонів поїздок) були здійснені з інших причин, таких як відвідування друзів і сім'ї, релігійні переконання, здоров'я тощо. [86]. Остання категорія включає туристів, які відвідують країну з лікувальною або рекреаційною метою.

Оздоровчий відпочинок в курортах і оздоровчих центрах є прибутковим підприємством. Статистика TUI AG [37] свідчить про те, що одним із найбільших занепокоєнь туристів у Європі сьогодні є зростання популярності оздоровчих турів у Німеччині, сьогодні приблизно 40% громадян Німеччини зацікавлені в таких видах турів. Асоціація курортів Німеччини очікує, що до 2015 року попит на оздоровчі тури зросте в чотири рази. Ця загальна тенденція помітна по всій Європі. За оцінками Європейської спа-асоціації (ESPA), приблизно 20 мільйонів європейців щонайменше щорічно відвідують готель. Науково-дослідний інститут ринкової економіки у Франкфурті повідомив, що близько третини німецьких туристів відвідують курорти та оздоровчі центри в Австрії, що призводить до річного доходу для країни 17-19 мільярдів євро. Населення Австрії становить

приблизно 8 000 000 осіб, і в країні є близько 700 спа-готелів і оздоровчих готелів, які приносять річний дохід понад 1 мільярд євро. В Австрії спостерігалось зростання попиту на тури в спа-центри на 10%, це 10% від загальної кількості іноземних туристів, а це 11 млн осіб, які щорічно відвідують альпійські курорти для оздоровлення.

Очікується, що ринок оздоровчого туризму буде найбільшим компонентом ринку міжнародного відпочинку з часткою близько 15% (зокрема, у 2022 році понад 138 мільйонів осіб подорожували виключно з метою зміцнення або підтримання здоров'я). Важливо відзначити, що темпи зростання спа-туризму є найвищими серед усіх видів туризму: Світовий банк зазначає, що галузь зростає приблизно на 30% щороку, тоді як вся індустрія туризму зростає приблизно на 5% щороку.

Документи «Глобальна спа-економіка»: За роки 2019-2021 середній дохід спа-закладів протягом 2019 року становив приблизно 46,48 млрд. Долар США [84]. Крім того, закордонні експерти вважають спа-туризм пов'язаним з іншими сферами діяльності, які також сприяють утвердженню концепції здорового способу життя та благополуччя (наприклад, індустрія краси, фітнес, оздоровча медицина та здорове харчування). Ці галузі становлять найбільш значущу частину світового ринку з точки зору вартості, їх вартість становить 1 трильйон доларів. США [64].

Експерти Global Spa Summit вважають, що близько 88% спа-турів (поїздок, які тривають протягом ночі, під час яких мандрівникам пропонується отримати спа-послуги) проводяться в країнах, де проживають туристи, а 12% є міжнародними.

Рис. 2.1 демонструє, що внутрішні мандрівники по всьому світу все ще становлять більшість відвідувачів багатьох оздоровчих закладів, присвячених курортам. Однак внутрішні мандрівники зазвичай витрачають менше, ніж іноземні мандрівники. Експерти вважають, що іноземний спа-турист зазвичай витрачає 2254 долари. За одну подорож звичайний американський турист заплатить 533 долари. США [64].

Інші експерти вказують, що індустрія санаторно-курортного туризму менше постраждала від світової економічної кризи, ніж інші галузі.

Рис.2.1. Лікувальний туризм, 2019 [44]

Регіон з найбільшою кількістю курортних поїздок у світі — Азіатсько-Тихоокеанський регіон (у сезоні 2019/2021 тут було здійснено близько 54 мільйонів поїздок). Проте дохід від спа-подорожей в Європі є найбільшим на континенті і майже вдвічі перевищує показник Азійсько-Тихоокеанського регіону. Найпопулярніші міжнародні курортні туристичні напрямки (з різницею за кількістю відвідувань) в Європі — Іспанія, Італія, Франція, Німеччина, Велика Британія та Австрія. Внутрішній туризм в Європі зосереджений насамперед у Німеччині, Італії, Франції, Великій Британії, Росії та Фінляндії [64].

Загальний обсяг діяльності світових курортів у 2021 році склав майже 49 мільярдів. Вартість долара в Америці становить 1,25 мільйона, що забезпечує 1,25 мільйона робочих місць. Співробітники в той же час, повсякденна діяльність курортів і спа-готелів/курортів стала найважливішою.

Цікавим показником світової спа-індустрії є капітал, інвестований у спа-салони, який розрахував Global Spa Summit у своєму звіті The Global SPA Economy 2021. Показник розраховує відсоток капітальних витрат, пов'язаних

із будівництвом нових об'єктів і реконструкцією існуючих курортних закладів (у 2019 році на цей проект було витрачено 31% доходу галузі, або 13,2 млрд дол. США).

Останнім часом спостерігається гостра конкуренція між двома найбільшими ринками, а саме ринком Азії, який лідирує за кількістю поїздок, і ринком Європи, який лідирує за доходами. Разом на ці два ринки припадає приблизно дві третини загальних інвестицій у світову спа-індустрію. Європейський індикатор містить мало даних про Україну, але інвестиції країни настільки малі, що не мають суттєвого впливу на глобальну взаємодію.

Обсяг інвестицій буде продовжувати зростати, як підтверджено опитуванням галузі, проведеним Global Spa Summit і повідомленим у звіті 2021 року [84]. 89% учасників галузі заявили, що мають намір присвятити свої ресурси розвитку послуг і продуктів, пов'язаних з концепцією здоров'я, протягом наступних 5-10 років. Це спонукає їх розглянути іншу метрику: 91% опитаних тут учасників галузі сказали, що впровадження цих послуг призвело до додаткового доходу. Говорячи про індустрію в цілому, 76% учасників сказали, що вони представили нові продукти або послуги за останні 5 років, 54% з них використовували нову термінологію, методи або канали, а 48% з них пішли в нові групи споживачів, 38% з них навчали співробітників, а 26% з них переформатували існуючі послуги чи продукти. Це свідчить про гнучкість сучасного ринку, який здатний реагувати на зміни попиту, а також свідчить про зростання конкуренції у світовій спа-індустрії, яка безпосередньо впливає на Україну та її регіони: Крим, Карпати, південні регіони. країни.

Наведена нижче діаграма підсумовує дані щодо функціонування курортного підсектору галузі на глобальному та регіональному рівнях. Важливо визнати, що подібних знахідок в Україні немає. Однак наведені тут показники мають беззаперечне значення для професіоналів спа-індустрії, і асоціації, які займаються курортами в Україні, могли б провести ці

спостереження, щоб порівняти їх із світовими тенденціями.

Таблиця 2.1. Порівняльні показники охорони здоров'я, пов'язаного з туризмом, за 2019 рік [60]

Показники лікувально-оздоровчого туризму	Світовий показник	Регіональні показники			
		Азіатсько-Тихоокеанський регіон	Середній Схід / Африка	Америка	Європа
Завантаженість лікувального кабінету	34%	37%	27%	32%	31%
Коефіцієнт продуктивності терапевтів	43%	42%	33%	49%	43%
Середня ціна спа-процедури (дол. США)	90\$	77\$	87\$	109\$	111\$
Дохід за хв. роботи (дол. США)	0,41	0,32	0,29	0,59	0,54
Показник залучення гостей готелю	62%	64%	53%	72%	53%

Професіоналізація медичного туризму зросла в останні роки завдяки створенню асоціацій, присвячених галузі.

Важливо визнати, що професійні асоціації зазвичай об'єднують як традиційні лікувальні курорти, так і сучасні спа-готелі чи курорти. Це ще раз демонструє існування єдиного курортного кластеру, який виробив єдину маркетингову стратегію та план управління.

Основною метою професійних асоціацій є сприяння підвищенню якості санаторно-курортних послуг шляхом нагородження відзнаками якості, сертифікації та контролю за дотриманням вимог сертифікації. Це приклади програм сертифікації Європейської SPA асоціації (ESPA), яка складається з двох компонентів: перший – це сертифікація якості спа-послуг (курортне лікування) і санаторно-курортного розміщення (EUROPESPA Med quality), другий – сертифікація wellness послуг у готелях (EUROPESPA Wellness quality), а також програми асоціацій Best Health Austria та Alpine Wellness (з 2003 р. за підтримки Федерального міністерства економіки, Міністерства охорони здоров'я та Торгово-промислової палати Австрії)[8].

2.2. Характеристика лікувально-оздоровчого туризму Європи

Європа є найважливішим спа-ринком у світі з точки зору доходів, кількості спа-центрів та їхніх працівників. У 2021 році тут було 22 618 спа-

центрів, які принесли дохід у 18,36 мільярда доларів. Вартість долара в Америці дорівнює або перевищує 4,00 долара США, а його виробничі потужності становлять 1,200 мільйонів одиниць.

180 мільйонів оцінила Європейська асоціація курортів (ESPA). нічні поїздки до європейських курортів. Очевидно, що більше половини загальної кількості відвідувачів, які ночують (100 мільйонів), знаходяться в Німеччині.

Таблиця 2.2

Курортна інфраструктура в Європі, 2021 [64]

	<i>Розрахункова кількість спа-закладів</i>	<i>Розрахункова вартість доходів від спа-закладів (млрд. дол. США)</i>	<i>Розрахункова кількість працюючих у спа- закладах</i>
Денні/клубні/салонні спа	14 935	7,56	237 482
Спа готелі/курорти	4 298	4,62	84 129
Спа дестинації та оздоровчі курорти	1 204	4,94	91 981
Медичні спа	916	0,86	9 252
Інші спа	1 265	0,38	18 924
<i>Разом</i>	<i>22 618</i>	<i>18,36</i>	<i>441 768</i>

Таблиця 2.3 нижче демонструє, що статистика, пов'язана з сектором санаторно-курортного лікування, яку веде Global SPA Summit, не враховує традиційні рекреаційні заклади на пострадянському просторі, як це підтверджено Федеральною службою державної статистики (Росстат). У Росії близько 5000 курортів. санаторно-курортні заклади. Проте ні усталена теорія лікування, ні статистика не свідчать про те, що санаторії є частиною курортної індустрії — це вірно лише приватному сектору, який швидко розвивається [48]. Також у світовій статистиці Global Spa Summit немає інформації про понад 3000 спа-закладів в Україні, які мають 500 тис. місць.

Таблиця 2.3 Найбільші спа-ринки Європи, 2021 р. [64]

	<i>Оціночна кількість спа-закладів</i>	<i>Оціночна вартість доходів від спа-закладів (млрд. дол. США)</i>
Австрія	997	1 218,30
Великобританія	2 465	1 723,40
Греція	470	423,2
Іспанія	1 814	1 526,10
Італія	2 396	2 235,30
Нідерланди	505	365
Німеччина	3 973	3 841,50
Росія	1 620	822,5
Франція	2 748	2 296,00
Швейцарія	553	701,2

Німеччина є провідною курортною країною в Європі. Оскільки багато споживачів спа-центрів є домашніми туристами, концепціями курортного туризму та курортного здоров'я, ці концепції активно просуваються та продаються на державному рівні. Враховуючи це, Німеччина залучена до спа-індустрії України в цілому і, зокрема, до лікування Криму, який розглядається як потенційний ринок для туристів. Зростаюча популярність традиційних і сучасних спа-концепцій, які пов'язані з оздоровленням у Німеччині, збільшує популярність багатьох спа-центрів у світі щодо цієї демографічної групи.

У Cockerell and Trew [59] задокументовано, що гендерний розподіл спа-туристів з Німеччини пропорційний загальній чисельності населення країни, що відображається на співвідношенні чоловіків і жінок. Це джерело також зазначає, що схильність німців відвідувати курорти, щоб подбати про своїх літніх родичів, зростає з віком.

Через те, що німецька система охорони здоров'я все ще надає перевагу відвідуванням німецьких курортів, попит на лікування не залежить від доходу. У Німеччині це так. Проте зменшення розміру дотацій зрештою призводить до зростання рівня доходів курортників, це схоже на ситуацію в інших європейських країнах, де більшість відвідувачів курортів становлять особи із середніми та вищими доходами.

Дослідження, проведене Угорською туристичною радою (KPMG), показує, що Німеччина має значну кількість «курортної культури», тому

більшість відвідувачів курортів у Європі з метою відпочинку є вихідцями з цієї країни. Дослідження Австрійської асоціації спа-курортів, яке є частиною Австрійської стратегії термальних курортів на 2010 рік, задокументувало збільшення кількості відвідувачів курортів у віковій групі старше 50 років (так звані «люди похилого віку»), тоді як цільова аудиторія нове покоління (семеро з дітьми, молодими людьми та іншими членами сім'ї) У якийсь момент воно зменшується. Особливо це стосується Німеччини, де з 1972 по 2004 рік літнє населення зросло на 84% (в середньому 2,5 роки).

У 2021 році відпочинок/дозвілля та сонце/пляж були значущими факторами у рішеннях німців про подорожі. Лише 3,5% населення Німеччини брали участь у цьому виді діяльності, що вище середньоєвропейської участі в 3%. [55] Незважаючи на це, кілька інших факторів також впливають на рішення про відпустку, найважливішими з яких є сприятливе співвідношення ціни та якості (46%), безпека (14%) та якість послуг (11%).).

Крім того, що Німеччина є головним ринком санаторно-курортного лікування в Європі, вона також є країною з найбільшою кількістю туристів у ЄС (за проведену ніч і загальну кількість поїздок з ночівлею). Федеральне статистичне відомство Німеччини повідомило, що у 2008 році німці здійснили 44,7 мільйона подорожей, які тривали більше чотирьох днів, і загалом витратили 64,3 мільярда доларів США. Значна частина всіх поїздок (24%) була ініційована німцями через онлайн-замовлення. Цей показник свідчить про те, що німецький ринок є простим для туристичних постачальників[56].

У 2009 році, незважаючи на світову фінансову кризу, німцям все-таки вдалося стати одним із переможців: після тривалого періоду програшу індустрія внутрішнього туризму в Німеччині зросла в популярності і тепер становить 32,5% усіх поїздок, здійснених німцями. Внутрішній туризм став більш популярним, ніж це було у варіанті 1990 року (після об'єднання Німеччини) [8]. Серед занепокоєнь споживачів у Німеччині перш за все

відпустки (59%) займає витрати на проживання, здоров'я та їжу, які разом становлять 54, 50 і 54% від загальної суми.

Багато європейських мандрівників шукають дешеві поїздки та покладаються на медичні та пов'язані зі здоров'ям послуги в Центральній та Східній Європі, наприклад у Болгарії, Хорватії тощо.

Чорноморські курорти Болгарії (Золоті Піски, Поморіє, Св. Костянтин і Олена) спрямовані на лікування радикуліту, респіраторних захворювань, захворювань м'язової системи. Крім того, природні лікувальні ресурси включають сірчані джерела, термальні джерела, які є лікувальними, лікувальні грязі, солону воду, яка є лікувальною, а також спеціально створені виверження вулканів.

Середземноморські місця відпочинку в Хорватії (Істрія, Макарська Рив'єра, Корчула і Дубровник, Нафталан) пов'язані з лікуванням ревматичних і гінекологічних захворювань, безпліддя, хронічних захворювань і післяопераційних станів. До природних лікувальних ресурсів належать термальні та мінеральні джерела, а також цілюща нафта.

Це обнадійливо з точки зору популяризації курортного туризму серед поляків, чимало з них (67%) на запитання про життєві пріоритети зазначили, що вони здорові та мають гарну форму. Окрім цього, 72% учасників вважають сім'ю та друзів дещо важливішими.

Таблиця 2.4

Регіональні характеристики ринків охорони здоров'я та оздоровлення в Європі.

Регіон	Основні ринки-постачальники		Відомі підходи до оздоровчого туризму			Примітки
	Внутрішній	Міжнародний	Передові	Традиційні	Недорозвинуті / мінімальні	
Північна Європа	X				X	В основному відпочинок та рекреація
Західна Європа	XXX	XX	X			Доступні всі види спа- лікувального туризму
Центральна та Східна Європа	XXX	XXX		X		Орієнтація на лікувальну терапію. Запровадження нових велнес-послуг, відпочинку та рекреації
Південна Європа	X	X	X	X		Співіснують традиційні та нові підходи до послуг (історичні спа та курортні спа-заклади)

Примітка: цифра «X» асоціюється з роллю ринку і визначає найбільш популярні підходи.

Польський інститут туризму повідомив, що в 2019 році поляки подорожували приблизно 7,6 мільйона разів. Подорожі Польща є однією з 10 країн Європейського Союзу, що забезпечують туризм (за кількістю ночівель) [38].

Найпопулярнішими напрямками оздоровчого туризму в Польщі є Австралія, Іспанія, Японія, Франція та Італія. У онлайн-дослідженні VisitBritain поляки заявили, що вони обирають місця для відпустки насамперед через красу ландшафту (81%), культуру та історію (61%) та клімат (52%). Багато поляків люблять досліджувати нові місця, віддалені від шуму натовпу (66%), вони також схильні відвідувати популярні місця (71%). Близько 27% поляків вважають ідеальним місцем для відпочинку пляж [8].

За оцінками Польського інституту туризму, приблизно 4% усіх внутрішніх поїздок поляків були спрямовані на оздоровлення та лікування (у Польщі є 44 медичні готелі та 70 курортів). Більшість поляків у 2018 році подорожували з метою відпочинку (приблизно 53 відсотки були внутрішніми та іноземними мандрівниками).

Протягом цього часу міжнародні поїздки за медичними показаннями/здоров'ям не відрізнялися від інших видів подорожей. Очевидно, виходячи на цей ринок, ви повинні враховувати загальні тенденції європейського ринку санаторно-курортного лікування та пам'ятати, що старші поляки мають глибокі знання про традиційний курортний сектор.

Дослідження Європейської комісії [64] у 2021 році пояснило, що для 4,5% поляків основною причиною для відпочинку у 2019 році були «оздоровлення, оздоровлення та спа» (середній європейський показник становив 3,3%), тоді як просто «відпочинок і рекреація» став найпоширенішою причиною подорожі для 48% поляків. Це ж дослідження також показує, що основним фактором у виборі місця відпочинку для поляків є ціна (36%), звичайне співвідношення ціни та пропозиції, стан довкілля та соціальні проблеми (по 14%). Крім того, вигідне співвідношення ціни та пропозиції, цікаві міста, приємні люди та смачна їжа сприяють вирішенню

молодих людей [55].

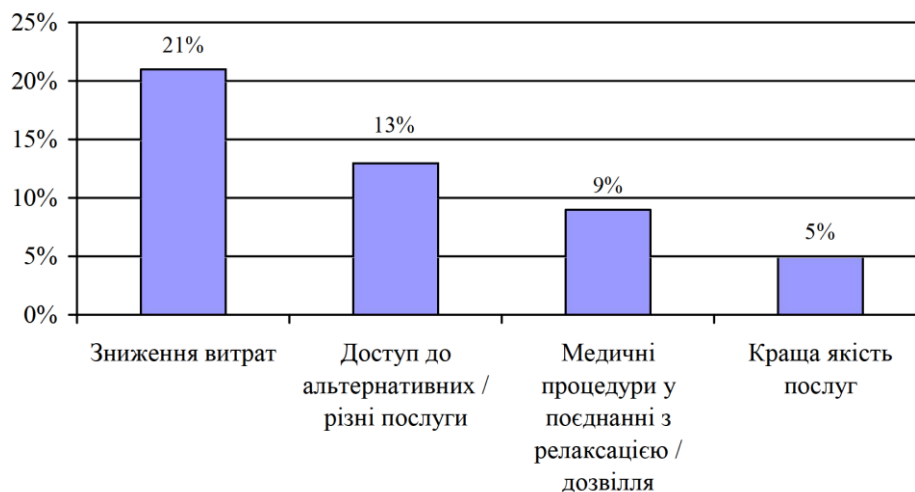

Рис.2.2. Основні цілі міжнародного оздоровчого туризму [58]

Еволюція пропозиції курортного ринку в європейському контексті є результатом змін у потребах споживачів.

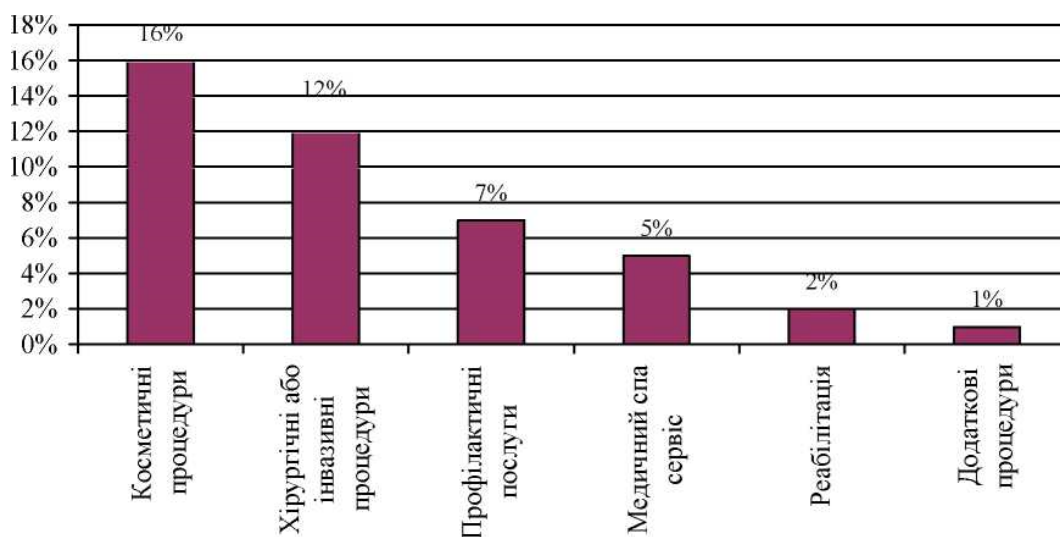

Рис.2.3. Основні види послуг, які потребують туристи у сфері міжнародного здоров'я та оздоровлення [58]

Традиційний медичний туризм, спрямований на лікування існуючих хвороб і відновлення здоров'я, в Європі падає популярність. Ця зміна викликана демографічними, економічними змінами та змінами способу життя. Ці зміни передусім стосуються фізичного старіння традиційних відпочивальників лікувального туризму. Тих, хто покидає ринок, витісняють молодші люди з меншим досвідом.

Дослідники виділяють наступні основні причини:

1. Сучасне населення більш здорове та активне, ніж попередні покоління, воно має більше грошей, щоб витратити, і шукає продукти та послуги, які допомагають йому залишатися молодими та почуватися краще.

2. У середині 1990-х років у системі охорони здоров'я більшості європейських країн витрати на субсидування традиційних курортів і термальних закладів знизилися. Це збільшило вартість відпочиваючих (їх також називають соціальними туристами) і зменшило кількість відвідувачів. Таким чином, курорти були змушені або боротися за комерційного туриста, або повністю утриматися від ринку.

3. цінність здоров'я змінилася: від пасивності до активності люди прийняли новий підхід. Все більше людей виявляють інтерес до виходу за межі типового рівня здоров'я та зосередження уваги на профілактиці хвороб і прагненні до фізичної, духовної та психічної гармонії [28].

Навпаки, в європейських країнах, зокрема в Німеччині, медичний туризм розвинувся і процвітає (курортні клініки, які відомі своєю якістю, надають терапевтичні та практичні послуги пацієнтам із захворюваннями, для яких вони хочуть змінити своє тіло).

У цьому контексті потенційними споживачами кримської економіки можна вважати спільні тенденції в країнах, які раніше входили до соціалістичного табору (насамперед, Угорщині, Чехії, Польщі, Румунії, Болгарії, Словаччині та Словенії). Через різке скорочення державного фінансування системи охорони здоров'я медичний туризм став більш орієнтованим на оздоровлення, ніж традиційні санаторно-курортні процедури (більшість доходу від традиційних курортних закладів отримують туристи, які хочуть покращити свій зовнішній вигляд, відпочити, одужання або запобігання захворювання).

Спа-індустрія в Європі більше не є частиною системи охорони здоров'я. І навпаки, готелі брали активну участь у цій індустрії, оскільки створення спа-зон стало важливою частиною іміджу та маркетингової стратегії. Крім того, представники готельної індустрії стурбовані тим, що,

переймаючи традиційні санаторно-курортні послуги (рекреаційні та лікувальні), вони не мають належної науково-методичної бази, що знижує їхні позиції в порівнянні з традиційними лікувальними закладами [80]. Значною проблемою для спа-готелів є найм медичних працівників. Також важливо відзначити, що традиційні СПА-центри, щоб зберегти свої позиції на ринку, будуть вдаватися до своєрідних «фільтрів», для яких потрібен сертифікат, підтвердження відповідності тощо.

2.3. Оцінка конкурентоспроможності лікувально-оздоровчого туризму регіонів України

Україна має унікальний ресурс, унікальний для Центральної Європи, і має різноманітний спектр ресурсів охорони здоров'я. До цього моменту їх використання не можна вважати ефективним.

Унікальні атмосферні умови склалися в гірських районах України: Карпатах і Кримських горах.

Екологічні умови в Карпатах ідеальні для організації відпочинку взимку, передгір'ї та Закарпатті, як влітку, так і взимку. Значними кліматичними курортами області є Яремча, Ворохта, Косів, Шешори, Ясіня, Яблуниця, Славське, Сойми, Чиндандієве та інші.

Карпатський регіон має всі необхідні умови, щоб стати успішним курортним центром: природні, кліматичні та мінеральні джерела, а також велика кількість лісів і соляних шахт. Проте наявні ресурси вимагають нових методів формування ринку, організації інфраструктури, дизайну продукту та стилю управління.

Покращення інфраструктури, розташування та якості продукції сприятиме Карпатам на нових ринках. Важливо послідовно та наполегливо спрямовувати ресурси на сусідні країни, що розвиваються, приділяючи більше уваги збереженню уваги до Карпат та покращенню репутації регіону.

Львівська область асоціюється з регіонами, які мають санаторно-курортну спеціалізацію; всі види мінеральних вод присутні в цій місцевості.

Показник водного балансу базується на відпуску та затвердженні запасів мінеральної води, цей регіон є першим в усіх регіонах України.

Питання для оздоровчих готелів Львівської області полягає в тому, щоб знайти шляхи інвестування у відновлення оздоровчих готелів, а також розширення туристичної та супутньої інфраструктури. У зв'язку з цим актуальними є наукові дослідження, результати яких мають надати практичні пропозиції щодо підвищення ефективності санаторно-курортної галузі регіону.

Дослідження особливостей функціонування санаторно-курортної галузі Львівської області (на прикладі курортів Моршин, Трускавець, Східниця) показало, що Львівська область є регіоном-лідером з розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Західній Україні. Так, діє 124 санаторно-курортні заклади (4,07% від загальної кількості по Україні), що в 3-4 рази відвідуваніше порівняно з Волинською, Закарпатською, Івано-Франківською, Рівненською та Чернівецькою областями.

Більшість санаторно-курортних закладів Львівської області складають санаторії (37,9% від загальної кількості) та бази відпочинку. Ці заклади обслуговують пансіонати лікувальної складової, самостійні заклади з тривалістю 1-2 дні, заклади відпочинку пансіонату та санаторії з профілактичним лікуванням шкіри.

Негативною тенденцією розвитку медичного туризму у Львівській області є постійне та значне зменшення кількості хворих, які проходять лікування у санаторно-курортних закладах та відновлюють своє здоров'я. Разом із зменшенням обслуговуваного населення спостерігається зростання вартості послуг.

Моршин, Трускавець і Східниця розташовані в Карпатській зоні відпочинку, яка простягається смугою з північного заходу на південний схід і частково охоплює Старосамбірський, Самбірський, Дрогобицький, Сколівський і Стрийський райони. Основною формою рекреаційної діяльності Карпатського рекреаційного округу є санаторій. Враховуючи

існуючу мету та перспективні вимоги до розвитку, санаторно-курортне господарство Львівської області вважається одним із першочергових напрямів перспективи розвитку регіону. Існує окрема політика щодо цієї сфери та план дій [51].

В Івано-Франківській області функціонує 10 туристичних зон, в яких функціонує 42 заклади оздоровчого туризму, які мають 4351 заклад розміщення. Для санаторно-курортного лікування застосовуються температурні процедури, мінеральні ванни, лікувальні грязі. В результаті можуть розвиватися специфічні види туризму: бальнеологічний, курортний туризм.

Основними туристичними територіями є низинне село Татарів, м. Яремче та с. Микуличин Яремчанського району, с. Мислівка, с. Новий Мізунь Долинського р-ну, м. Косів, с. Шешори Косівського району. Кліматична терапія, яка передбачає занурення у воду з різних причин, використовується в спа-індустрії.

Серед мінеральних джерел найвідомішим є джерело «Горянка», схоже на трускавецьку «Нафтусі» у Новомізунському районі Долинської області. Цілющі властивості джерела «Буркут» були задокументовані ще в ХІХ столітті. Для лікування опорно-рухового апарату використовують торф'яний мох і мінеральні води Черче. Води готелю «Шешори» мають високу концентрацію органічних речовин, які є корисними для лікування.

Санаторно-курортні заклади насамперед спрямовані на лікування загального стану здоров'я та оздоровлення органів травлення. Деякі заклади спеціалізуються на лікуванні органів дихання (Кремінці, с. Татарів, Яремче) та опорно-рухового апарату. Багато санаторіїв мають діагностичну базу для обстеження хворих і бальнеологічне відділення. Піщані ґрунти та мінеральні води курорту «Черче» (с. Черче Рогатинського району) використовуються для лікування опорно-рухового апарату.

В Івано-Франківській області розташовано близько 40 санаторно-курортних закладів (зупинки відпочинку та будиночки, бази відпочинку,

санаторії та 3800 місць для дітей).

Найсприятливіші умови для лікування та відпочинку в рівнинній частині України розташовані на вузькій (до 40 кілометрів) прибережній смузі, яка переважно розташована в степовій частині України. Ця стрічка ідеально підходить для гідротерапії, аеротерапії, таласотерапії та кінезотерапії. Ці методи обробки доречні для приморського регіону України, який переважно розташований у степовому регіоні. Ця територія також ідеально підходить для відпочинку та лікування.

Близько третини (34%) території України займає лісостеп. Клімат лісостепу прийнятний і субкомфортний для різноманітних видів відпочинку як влітку, так і взимку, але не є ідеальним (через часту зміну метеорологічних умов) для кліматичного лікування.

Кліматичні умови розміщення та туристичні райони зони пояснюються близькістю великих міст (конча-Засна, Пирогов Київського району, Соснівка Черкас). додаткове рекреаційне використання природних ресурсів (Біла Церква), використання корисних мікрокліматичних властивостей території (Заліщики, Ліщинівка, Печера) тощо.

Поліське рекреаційне господарство є перспективним для створення літніх оздоровчих закладів і має багаторічну історію існування. Проте техногенне зіткнення на ЧАЕС призвело до її значних пошкоджень. Кліматичні місця та райони поліського курорту розташовані переважно навколо Києва: Ворзель, Пуща-Водиця, Буча, Клавдієво-Тарасове, Лютіж та Святошин. З іншої важливої інформації варто відзначити курорти Горинь (Рівненська область).

Важливою перевагою багатьох українських курортів є можливість використання різноманітних цілющих властивостей (вода, мінеральні солі, лікувальні грязі, озокерит). Властивості природних лікувальних ресурсів визначають спеціалізацію засобів розміщення (профіль охорони здоров'я).

Медичний профіль у структурі лікарні документує, що спеціалісти, які спеціалізуються на лікуванні:

Медичний профіль лікарні:

1. Органи кровообігу

Типи: кліматичні та бальнеологічні установи

Регіони: АР Крим, Одеська, Донецька, Київська області

2. Нервова система

Типи: бальнеологічні, грязьові, сезонні курорти

Регіони: Одеська, Донецька, Запорізька, Закарпатська області, АР Крим, район Ніцци

3. Органи дихання (нетуберкульозні)

Типи: приморські, бальнеологічні, спелеологічні парки

Регіони: АР Крим, Донецька, Закарпатська, Одеська області

4. Органи травлення

Типи: лікувальні термальні джерела

Регіони: Львівська, Закарпатська, Полтавська, Харківська області

5. Органи опорно-рухового апарату**

Типи: ґрунт, водорості, рекреаційні території

Регіони: АР Крим, Одеська, Запорізька, Донецька області

Фізико-географічні умови курортних зон України сприятливі для лікування та профілактики інших захворювань. Як правило, структура санаторно-курортних закладів держави нагадує структуру захворювань в українців (органів дихання, нервової системи, органів травлення, кровообігу).

Мережа закладів охорони здоров'я країни налічує 2,6 тис. підприємств. До складу мережі входять санаторії (14,9%), профілакторії (11,7%), пансіонати з лікуванням (2,1%), бальнеологічні та грязелікарні (0,2%), курорти (0,1%), будинки, пансіонати та бази відпочинку (70,5%). %, дитячі санаторно-курортні та оздоровчі заклади (2,2 % від загальної кількості санаторно-курортних закладів).

Більшість лікувально-профілактичних закладів є рекреаційними закладами переважно сезонного характеру, призначеними для тривалого відпочинку під час канікул, але за кількістю оздоровлених (34%) вони менш

успішні, ніж санаторії (39). %), які є цілорічними. Найбільше відпочиваючих оздоровлюється на базах відпочинку в АР Крим, Донецькій, Миколаївській, Запорізькій, Київській, Одеській, Херсонській областях.

Витрати на санаторно-курортне обслуговування негативно впливають на заповнюваність санаторіїв: збільшується кількість оздоровлених, як наслідок, зменшуються прибутки, хоча це зниження поки що повільне (в середньому 18-20% на рік).).

Спеціалізована мережа дитячих лікарень становить близько 40% від загальної кількості лікарень, вона призначена в першу чергу для тривалого лікування та реабілітації дітей різного віку. Щороку з санаторіїв рятуються близько 220 тисяч осіб. Дітей, більшість з яких розміщували в санаторіях Криму, Одеської, Київської та Житомирської областей. Щорічно в профілактичних закладах позаміських закладів оздоровлюється близько 55 тис. дітей, більшість з яких розташовані в АР Крим, Києві, Одеській, Донецькій та Південній областях. На сьогоднішній день щодо оздоровлення дітей є обмеження територій в АР Криму та Донецькій області у зв'язку з російсько-українською війною.

Розширення санаторно-курортної галузі в Україні зумовлює необхідність контролю та кооперування розвитку всієї туристичної галузі країни. Санаторно-курортний туризм є одним із найважливіших напрямків розвитку внутрішнього та зовнішнього туризму в країні, є одним із найбільш послідовних видів туристичних ринків. Наявність і потенційні ресурси медичного забезпечення, враховуючи їх якісний і кількісний характер, можуть бути використані для створення нового туристичного продукту. Проте наявна матеріально-технічна база потребує значних капітальних вкладень у модернізацію та реконструкцію існуючих готелів, у розвідку та облаштування нових готелів, а цим проектам мають сприяти інвестиційні проекти не лише іноземного, а й вітчизняного характеру. . Важливими аспектами розвитку курорту є створення курортів, розробка генеральних планів їх створення, фінансове забезпечення функціонування, процеси

приватизації. Державний кадастр природних ресурсів і курортів України, створений з метою інформаційної підтримки моніторингу природних ресурсів країни та прогнозування можливих змін внаслідок господарської діяльності, дозволить створити інноваційну форму санаторно-курортного лікування, яка використовує переваги існуючих брендів, які вже зарекомендували себе в Україні та в країні. Це передбачає просування цього продукту як всередині країни, так і за кордоном.

Крим має своєрідні екологічні умови та розвинену інфраструктуру та знання в галузі охорони здоров'я.

За допомогою належної методології сектор медицини та охорони здоров'я може швидко реалізувати свій повний потенціал і принести значні фінансові вигоди як регіону, так і Україні, як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ

3.1. Напрями підвищення ефективності функціонування лікувально-оздоровчих закладів України

Курортна галузь в Україні знаходиться на молодому етапі, на відміну від інших країн, які просунулися більше, вона менш організована (організована) і не була визнана значним економічним надбанням країни. На даний момент у багатьох країнах світу молода спа-індустрія динамічно розвивається, отримуючи значну державну підтримку та допомогу (професійні асоціації та асоціації). Галузь швидко розвивається та впроваджує різні системи акредитації та рейтингу, на які покладаються споживачі.

Багато країн мають спеціальні стратегії розвитку курортного туризму, ці стратегії відокремлені від зростання внутрішнього та зовнішнього ринків курортного туризму. Туристи в цих країнах спостерігають за основними внутрішніми та зовнішніми ринками туристичних продуктів і послуг, визнаючи значний обсяг цих ринків. Туристи, які відвідують курорти і хочуть їх залучити, розкидані по всьому світу. І, безсумнівно, існує значна конкуренція для внутрішніх мандрівників [27].

Статистика України показує, що вона має велику базу відвідуваності, однак вона отримує менше грошей на душу населення від іноземних відвідувачів, ніж країни з меншою базою відвідуваності. І навпаки, з точки зору ринку, витрати туристів є однією з найважливіших категорій, яка визначає потенціал економічної діяльності чи ні. Очевидно, що важливо переорієнтуватися із залучення більшої кількості туристів на залучення туристів, які готові витратити гроші, і створити умови для цього. Спостерігається постійний характер українських показників із тенденцією до низьких значень, що несуттєво в контексті аналогічних низьких значень інших країн.

Щодо туристичної інфраструктури, то за різними оцінками ми та за ціновою конкуренцією Україна здатна успішно конкурувати з Німеччиною. Проте загалом серед показників, що оцінюють туристичну привабливість, природні та культурні ресурси, Україна займає одне з найнижчих місць у цій категорії.

Сьогодні серед першочергових завдань розвитку сучасної системи охорони здоров'я в умовах санаторно-курортного лікування визнаються:

- розробка та впровадження правил відповідності якості, використання ресурсів, вимог до обладнання, пов'язаного з процедурами SPA;
- включення критеріїв Європейської асоціації курортів (ЄАС) до правового кодексу України;
- підготовка правил та інструкцій для санаторно-курортних кабінетів.
- розробка стандартів сумісності SPA процедур, методики застосування SPA процедур, показань та протипоказань;
- підготовка кадрових програм для лікарів, підготовка лікарів до максимально якісної роботи в санаторно-курортних закладах і центрах.
- обґрунтування практичного застосування оздоровчих методів краси в SPA;
- створення сучасної системи спостереження за станом пацієнта;
- впровадження стандартів якості послуг і ступінь задіяності процедур [61].

Щоб підвищити індивідуальність і конкурентоспроможність нових курортів, вони повинні впроваджувати різні конфігурації обладнання, а також систему стандартів у курортах, які повинні бути доповнені розробкою програм і методів для кожного конкретного спа-центру.

Створення «етнічних» концепцій вигідно розвитку українських спа-готелів. Вдалими ідеями є тайська СПА-система, аюрведичні СПА-центри, СПА-центри таласотерапії. Усе це приклади успішних концепцій [10].

Популярним напрямком SPA в готелі є лікування ожиріння, корекція психологічних і фізичних проблем, метаболічного синдрому,

клімактеричного синдрому, синдрому хронічної втоми, антивікова терапія та ін.

Концепція SPA передбачає індивідуальний підхід, який поєднується з програмою реабілітації, кінезотерапії та відпочинку. Використання компонентів цієї зони в дизайні СПА-центру або зони в санаторно-курортному закладі можливо за допомогою концепції СПА. Експерти SPA повинні використовувати медичний підхід до вирішення проблем і персоналізації кожної програми з урахуванням особливостей організму людини.

Інтеграція ідеї SPA в санаторно-курортне лікування України сьогодні здійснюється наступними шляхами:

- організація спа-зони (проведення лікувальних, релаксаційних, національних питань). в розрізі лікувально-оздоровчого закладу;
- створення лікувально-косметичних санаторно-курортних кабінетів на базі лікувального закладу санаторного типу;
- створення санаторно-курортного закладу (естетичного, оздоровчого чи естетичного), пов'язаного з готелем, лікувальною та оздоровчою зонами [8].

Лише організація SPA-зони та створення SPA-центру в рамках SPA-концепції дозволяє повноцінно виразити SPA-концепцію, наявна санаторно-курортна база є запорукою високого ступеня Medical SPA.

Оздоровчий відпочинок корисний для всіх і передбачає спочатку бронювання в готелі з режимом профілактичних або лікувальних процедур за рекомендацією лікаря.

Природно, SPA-туризм має свої особливості: крім високоякісного готельного обслуговування, туристичних послуг, насиченої екскурсійної програми, клієнт зацікавлений в отриманні високоякісного медичного обслуговування. Наші СПА-салони мають корисну властивість, яка забезпечує високу якість одужання за допомогою використання методів СПА або відновлювальної терапії в контексті СПА-програм.

Однією з можливих нових форм роботи на курортах є поїздка вихідного дня. На європейському СПА-ринку традиційно популярні кількаденні оздоровчі, релаксаційні чи естетичні пакети. Такий спосіб роботи готелю привабливий як для сезонних, так і для несезонних відвідувачів.

Також важливо впроваджувати естетичні технології в практику санаторно-курортного лікування, що дозволить зберегти комплексний підхід у SPA та забезпечить відповідність європейським стандартам щодо SPA-об'єктів. SPA забезпечить відповідність стандартам європейських SPA-готелів.

Сучасні спа-програми пропонують різноманітні рішення для підтримки здоров'я. Виходячи з наявних ресурсів і технічної бази, а також обраного напрямку, необхідно створити програму розвитку СПА. Враховуючи сумісність процедур і потенційний вплив факторів СПА на внутрішній і міжнародний ринок СПА-туризму, необхідна програма. Назріла необхідність створення конкурентоспроможних закладів санаторно-курортної сфери України. Багатообіцяючим аспектом SPA є пошук дієтичних і заснованих на SPA ініціатив щодо зниження ваги в гонитві за здоровою вагою.[45].

Ваш текст уже доволі ґрунтовний, але його можна трохи впорядкувати й зробити більш структурованим, аби ключові ідеї краще «читалися». Я пропоную подати його як план практичних дій із чіткими підпунктами. Ось відредагований і структурований варіант:

Практичні дії щодо розвитку санаторно-курортного та спа-туризму в Україні

1. Робота з турменеджерами та промоція галузі

- проведення рекламних кампаній, спрямованих на досягнення конкретних результатів;
- формування образу України як привабливого курортного напрямку в працях і відгуках провідних мандрівників;
- використання телефонних розмов, інформаційних бюлетенів,

результатів досліджень ринків і статистичних даних для поширення інформації;

- організація регулярних візитів та контактів із туркомпаніями на потенційних ринках.

2. Передача інформації іноземним споживачам

- орієнтація на два ключові напрями:

- а) український – з урахуванням особливостей місцевого ринку,

- б) європейський – із фокусом на Німеччину та Польщу;

- співпраця з професійними та тематичними друкованими й онлайн-виданнями;

- організація ознайомчих візитів журналістів і читачів спеціалізованих курортних та туристичних медіа.

3. Доступ і транспортне сполучення

- проведення досліджень для розвитку мережі внутрішніх і міжнародних рейсів, збільшення їх частоти;

- ефективніше використання потенціалу аеропортів;

- включення до туристичних пакетів транспортування, зустрічей, місцевих перевезень, екскурсій;

- ініціювання спільних проєктів між перевізниками, туроператорами й іншими учасниками ринку для одночасного запуску нових маршрутів та створення турпакетів.

4. Збір та використання інформації для управлінських рішень

- підтримка офіційних статистичних спостережень щодо: цін, сезонності, завантаженості курортів;

- дослідження портрета відвідувачів: мотиви, уподобання, частота поїздок, витрати;

- співпраця органів влади та бізнесу у формуванні завдань і донесенні результатів досліджень;

- використання отриманих даних для стратегічного позиціонування на різних ринках.

5. Присутність в Інтернеті

- активна промоція українських курортних регіонів на міжнародних і національних туристичних ресурсах;
- створення та підтримка багатомовного контенту (англійською, німецькою, польською);
- співпраця з платформами у сферах туризму, wellness, health & beauty.

7. Спільні зусилля.

- необхідність координації між регіонами та закладами;
- складність роботи на українському й російському ринках через відсутність сучасних концепцій;
- вивчення міжнародних трендів та адаптація успішних практик (на прикладі Буковелю).

8. Пакетні акції.

- популяризація комплексних пропозицій, знайомих споживачам;
- розробка спеціалізованих пакетів для різних сегментів (літні люди, сім'ї, молодь, жінки);
- розміщення через онлайн-агентства, прямі бронювання, програми лояльності.

9. Проблеми з якістю.

- Якість визначається попитом і конкуренцією;
- підвищенню якості сприяють конкурси, сертифікація, освітні програми для персоналу;
- виставки та рекламні заходи як інструмент стимулювання відповідності стандартам.

10. Рекламні заходи.

- публікації сучасних наукових досліджень;
- освітні програми для університетів;
- співпраця з медичними установами (лікарі як промоутери).

11. Розвиток регіональних брендів.

- важливо не створювати новий образ, а закріпити сталі асоціації;

- формування територіального бренду як стратегічного активу.

12. Соціальні мережі.

- використання популярних в Європі та РФ платформ;
- створення блогів, дискусійних груп, тематичних сторінок;
- Поширення інформації про нові послуги, переваги та досвід туристів.

Варто сказати, що розвиток курортної індустрії в Україні потребує комплексного підходу: від спільних маркетингових зусиль і брендингу регіонів до гнучкого формування пакетних пропозицій та підвищення якості послуг. Вирішальне значення мають інтернет-маркетинг, соціальні мережі та міжнародний бенчмаркінг.

3.2. Шляхи вдосконалення інфраструктури вітчизняного лікувально-оздоровчого туризму з урахуванням зарубіжної практики

Сучасна інфраструктура охорони здоров'я України сьогодні потребує суттєвих змін у ході вдосконалення, модернізації та значних інвестицій.

Порядок денний розвитку санаторно-курортної сфери

1. Збереження лікувальної спеціалізації курортів

- використання високоякісних кліматичних, бальнеологічних і грязьових ресурсів;
- підтримка та розвиток унікальних методик курортного лікування
- (санаторії для спинальних хворих у м. Саки, дитячі санаторії Євпаторії, заклади кардіологічного та нервово соматичного профілю)(на сьогоднішній день ці території для українських дітей недоступні)
- проведення комплексної модернізації закладів.

2. Створення нових бальнеогрязелікувальних комплексів

- на базі природних ресурсів озер Керченського півострова (Чокракське, Тобечикське тощо) і Тарханкута;
- розвиток виробництва та експорту лікувальної, парфумерно-косметичної продукції на основі місцевих природних ресурсів.

3. Розширення спектра лікувально-профілактичних послуг

- впровадження сучасних SPA-програм;
- створення короткострокових «турів краси»;
- інтеграція оздоровчих програм у діяльність здравниць і готельних комплексів.

На регіональному рівні ми пропонуємо наступні кроки для підвищення ефективності медичної галузі. Збільшення кількості споживачів медичної продукції в Україні.

Стратегічною метою має бути перепозиціонування деяких регіонів з метою розміщення та обслуговування міжнародних туристів.

Для цього необхідно спочатку освоїти ринки країни далеко від батьківщини, а потім ініціювати імміграційний потік в Україну за рахунок створення та поширення нових медичних і туристичних продуктів на європейському рівні та спільно з європейськими виробниками туристичних послуг.

Важливо збільшити кількість клієнтів у санаторіях Карпатського регіону, зменшивши кількість туристів та людей з особливими потребами.

Подолання сезонного характеру функціонування туристичного комплексу в оздоровчо-медичному туризмі.

Стратегічною метою є скорочення спектру діяльності в основних галузях лікувально-оздоровчого туризму протягом року, а також збільшення тривалості курортного сезону.

Для цього необхідно перевести частину закладів охорони здоров'я на цілорічний режим роботи або збільшити терміни прийому відпусток шляхом створення об'єктів спеціальної інфраструктури (соляріїв, внутрішніх басейнів; СПА-центрів та центрів нетрадиційної медицини).

Також вбачається необхідним використання економічних методів збільшення курортного сезону (зниження витрат на медичні та оздоровчі послуги та цін до рівня, який ще є рентабельним; застосування системи знижок та винагород за послуги).

Запровадження пільгового оподаткування закладів охорони здоров'я, які створюють та використовують інфраструктуру протягом року.

Розробка та реалізація маркетингової стратегії підвищення конкурентоспроможності регіонального оздоровчого туристичного продукту на світовому ринку.

Стратегічною метою є просування туристичного продукту Карпатського регіону до високого рівня конкурентоспроможності на основі інновацій, високоякісних медичних послуг, гнучкості цін та ефективних рекламних заходів.

Для цього необхідно стимулювати конкуренцію як у внутрішній, так і зовнішній сферах оздоровчого туризму, щоб забезпечити його довгострокове зростання.

Важливо сприяти розробці та впровадженню продуктів, технологічних інновацій, організаційних і управлінських здібностей у виробництві, просуванні та продажу продуктів медичного та оздоровчого туризму. Нагляд за останніми досягненнями у сфері курортного лікування, туристичної діяльності, передачі ліцензій та знань, а також впровадження передових інформаційних та комунікаційних технологій у медичному та оздоровчому секторі туризму.

Вкрай важливо збільшити та вдосконалити електронну торгівлю медичними та рекреаційними послугами для всіх форм власності та на всіх рівнях економічної діяльності.

У галузях медичного та рекреаційного туризму слід застосовувати ефективні системи управління якістю. Зберегти якість ресурсів лікувально-оздоровчого туризму, у тому числі провести сертифікацію за європейськими стандартами, матеріально-технічну базу та інфраструктуру, у тому числі організувати сертифікацію на європейський рівень. Процес підвищення цін на послуги, що мають відношення до класифікації об'єктів. Громадські організації та міжнародні експерти, незалежні від влади та бізнесу, оцінюють якість послуг, що надаються.

Важливо виробити звичку регулярно вивчати й оцінювати попит на медичні та туристичні послуги з точки зору соціальних класів і регіонів, щоб створити пропозицію, яка відповідає рекреаційним потребам і очікуванням потенційних туристів. Підтримання високого та постійного обсягу попиту.

Крім того, держава підтримує маркетингові кампанії та програми, спрямовані на просування медичних та туристичних аспектів різних регіонів України за допомогою конкурентоспроможної системи грантів і фінансових пільг. Просування туристичних зон, готелів та лікувально-оздоровчих закладів Карпатського регіону шляхом ефективного брендування.

Умови, необхідні для зростання інвестицій у лікувально-оздоровчий сектор туристично-рекреаційного господарства Карпат (*а можливо* західних та центральних областей України).

Стратегічною метою є реалізація моделі інвестування, яка дозволить підвищити кількісну та якісну складову оздоровчого туристичного продукту західного регіону та підвищити його конкурентоспроможність.

У зв'язку з цим необхідні посилення: підвищення загальної обізнаності потенційних інвесторів щодо різноманітних можливостей інвестування в об'єкти лікувально-оздоровчого туризму Карпатського регіону (створення інвестиційних перепусток міст і регіонів Карпат, розробка електронних карт міст) і райони щодо лікувально-оздоровчого туризму тощо).

Варто створити пакет пропозицій, присвячений лікувально-оздоровчому туризму, і просувати його на інвестиційних конференціях.

Важливим є створення інвестиційних фондів із залученням приватного капіталу як вітчизняних, так і іноземних інвесторів для реалізації великих лікувально-оздоровчих проектів у регіоні.

Модернізувати фінансово-економічний механізм залучення інвестицій (створення системи преференцій для медичного туризму, запровадження довгострокового кредитування за спеціальною ставкою для інвестиційних проектів, розвиток системи регіональних дотацій та харчування).

Системне вдосконалення закладів лікувально-оздоровчого туризму.

Стратегічною метою є створення інфраструктури для якісного розвитку оздоровчого туристичного продукту західного регіону країни.

Сфери вдосконалення:

1. Підвищення якості пляжних зон.

2. Модернізація номерного фонду діючих санаторно-курортних та оздоровчих закладів з метою підвищення їх комфортності та подолання сезонних коливань наповнюваності; знесення застарілих будівель; оптимізація архітектурно-планувальної структури міст-курортів; використання традиційного архітектурного стилю в новобудові.

3. Облік інтересів лікувально-оздоровчої сфери туристично-рекреаційного комплексу у розробці проектів і програм щодо будівництва та модернізації об'єктів теплоелектропостачання, газопостачання, водопостачання, водовідведення та утилізації відходів, телекомунікаційних послуг, дорожньої інфраструктури. Реалізація інфраструктурних проектів, що відповідають генеральному плану розвитку туризму та Генеральній схемі розміщення об'єктів та інфраструктури туризму.

4. Оптимізація ринку праці ринку медичного та оздоровчого туризму.

5. Забезпечення лікарень сучасним лікувально-діагностичним обладнанням другого покоління.

Стратегічною метою є підвищення професійних здібностей працівників, забезпечення їх постійного трудового стажу та високої оплати праці.

Важливо покращити навчальні програми та підготовку навчальних закладів у сфері оздоровчого туризму, враховуючи передовий характер освітніх технологій та вимоги ринку.

Створення системи єдиних освітніх програм і підвищення кваліфікації для санаторно-курортної галузі області в навчальних закладах Карпат, підвищення якості практичної підготовки фахівців. Основна мета підготовки керівників середньої та нижчої ланки в компаніях охорони здоров'я,

персоналу розміщення та сфери обслуговування.

Участь спеціалізованих навчальних закладів України в міжнародних програмах коледжів (таких як Tempus) для консолідації спільного в сферах оздоровчого туризму, координації навчальних планів, обміну студентами та викладачами, а також організації навчальних та освітніх програм.

Оптимізація реклами та інформації, присвячена розвитку торгових центрів.

Стратегічною метою є створення та просування за допомогою сучасних комунікацій та інформаційних технологій іміджу України як популярного регіону відпочинку та туризму в Європі.

Вкрай важливо мати єдину послідовну політику з боку державних та інших громадських інституцій, яка сприятиме позитивній репутації України та інформуватиме потенційних туристів про переваги регіону для досягнення бажаних цілей:

- проведення комплексу наукових досліджень медичної та оздоровчої сфери ринку туристично-рекреаційних послуг з метою визначення сенсу реклами та інформації, що надається компаніями.

- активне сприяння позитивній репутації України в інформаційній сфері через різні інформаційні канали (публікації в національних та іноземних ЗМІ, інтернет-реклама тощо).

- створення рекламних роликів для основних телерадіостанцій провідних європейських і світових телекомпаній: Euronews, Discovery Channel, Viasat, National Geographic). Форма реклами та інформації, яка має найбільший вплив, це електронні ЗМІ, пріоритетними регіонами мають бути країни, які розвинули активний ринок в'їзного та виїзного туризму (Китай, Індія, Німеччина та ін.).

Слід приділити увагу розробці та впровадженню єдиної брендової ідентичності Карпат, а також розробці індивідуалізованих туристичних продуктів і створенню брендової групи міст країни. Ці кроки слід враховувати при спеціалізації Карпат та інших регіонах України та за

кордоном.

Створення в Карпатах системи інформаційно-туристичних центрів з урахуванням європейських принципів та організації постійно діючих наочних експозицій європейського шляху.

- Поліпшення дотримання правових норм щодо діяльності туристично-рекреаційного комплексу.

Стратегічним завданням є створення єдиного правового поля, яке полегшить працю суб'єктів туристично-рекреаційного комплексу.

Початок створення сучасної законодавчої та нормативно-правової бази для зміцнення лікувально-туристичного оздоровлення.

Зміни до чинного законодавства про туризм, які сприяють розвитку державно-приватного сектору.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження можна зробити наступні узагальнення:

1. На сучасному етапі як у вітчизняній, так і у світовій науковій літературі досі не існує єдиної загальної концепції визначення курортних понять. Це пов'язано з особливостями розвитку галузі, яка певною мірою є незалежною або залежною від загальної системи туризму, а також із різними історичними етапами становлення курортного туризму у різних країнах світу. Сучасною тенденцією є уніфікація визначень у сфері санаторно-курортного лікування для підвищення якості досліджень, забезпечення порівнянності даних та кращого розуміння термінології і концепцій, пов'язаних із цією галуззю, включно зі споживачем.
2. Медичний туризм є одним із значущих та популярних видів лікувально-оздоровчого туризму. Його історія задокументована з давніх часів, а протягом XX століття курортна індустрія активно розвивалася, запроваджуючи нові види розміщення та послуг: SPA-готелі, оздоровчі програми (антистрес, косметологія), морські курорти, центри таласотерапії.
3. В Україні лікувально-оздоровчий туризм представлений санаторіями та пансіонатами, санаторно-курортними готелями та іншими закладами розміщення, а також спа-центрами і салонами краси, що належать до сфери рекреаційно-оздоровчого туризму. Ця галузь формує традиційний медичний туризм і одночасно стимулює розвиток секторів торгівлі та побутового обслуговування населення.
4. На міжнародному рівні лідерами розвитку санаторно-курортного туризму є Чехія (зокрема курорт Карлові Вари), а також Німеччина, Австрія, Швейцарія, Франція, Італія, Іспанія, Португалія та Греція. Галузь активно розвивається в Польщі, Угорщині, Словаччині, Болгарії, Румунії та країнах колишньої Югославії. В Америці провідним є США, тоді як в Австралії та Африці оздоровчий туризм розвинутий менш інтенсивно, за винятком рекреаційних зон Єгипту, Марокко, Кенії та Південної Африки. Зростання

популярності курортів Мертвого моря в Ізраїлі, Єгипті та Туреччині відображає глобальний попит на оздоровчий туризм.

5. Спа-туризм і оздоровчі подорожі сьогодні є одним із найдинамічніших сегментів туристичного ринку, який швидко розвивається, має значний економічний вплив на інші сфери та вважається пріоритетним напрямком для туристів. Основними факторами зростання галузі є фінансові інвестиції, жорстка конкуренція, активна розробка нових продуктів, модернізація існуючих послуг, використання нових маркетингових каналів та розширення цільової аудиторії.

6. Розвиток спа-індустрії стимулює інтеграцію споріднених галузей у єдині туристичні кластери, що дозволяє залучати різні демографічні групи та налагоджувати партнерські зв'язки. Водночас швидке зростання галузі створює виклики для традиційної форми спа-центру як частини системи охорони здоров'я, що стимулює впровадження нових методів оздоровлення та популяризацію фізичної активності.

7. В Україні курортні зони включають Крим і Карпати, а розвиток санаторно-курортної індустрії потребує комплексного підходу, що враховує природний, соціально-економічний і культурний потенціал. Основними перешкодами є відсутність державної та регіональної стратегії розвитку галузі, недостатня інтеграція міжнародних стандартів і обмежена маркетингова активність.

8. Для підвищення ефективності розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні доцільно:

- інтегрувати критерії Європейської асоціації курортів у нормативно-правову базу;
- запроваджувати стандарти якості надання послуг;
- створювати асоціації та просувати оздоровчі продукти на внутрішньому та міжнародному ринках;
- активізувати інформаційну роботу з іноземними туристами та туроператорами;
- розширювати транспортну доступність курортних регіонів;

- підвищувати присутність провідних курортів в Інтернеті та соціальних медіа.

9. Висновки свідчать про те, що унікальні природні та рекреаційні ресурси України, поєднані зі зростанням попиту на оздоровчі послуги та розвитком спа-туризму, створюють високий потенціал для відновлення та розширення галузі. Реалізація запропонованих заходів сприятиме зростанню доходів, створенню нових робочих місць та підвищенню конкурентоспроможності українського санаторно-курортного комплексу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафонова Л. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: ціноутворення, конкуренція, державне регулювання: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів; Київський ун-т туризму, економіки і права. Київ : Знання України, 2002. 351 с.
2. Бабов К.Д., Дмитрієва Г.О., Тихохід Л.В. Лікувально-оздоровчий туризм – один із сучасних напрямків підвищення ефективності діяльності санаторно-курортної сфери. ДУ «Український науково-дослідний інститут» Одеса : 2019 . С.5-9.
3. Баєв В. В. Сучасні тенденції розвитку медичного туризму в Україні. Агросвіт. 2015. № 7. С. 35–38.
4. Баєв В. В. Економічні передумови розвитку медичного туризму в Україні. Наукові праці МАУП. 2014. Вип. 43(4). С. 163–167.
5. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії. Київ : Палітра, 1998. 130 с.
6. Великочий В.С., Дутчак О.І., Шикеринець В.В. Навч. посібник. Івано-Франківськ, 2015. 254 с.
7. Вивчення потенційних ринків для Спа-лікувального туристичного сектору Криму. Звіт Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) Проекту «Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність». Київ :, 2010. 110 с.
8. Всесвітня туристична організація [Електронний ресурс] :Офіційний сайт. URL : <http://unwto.org/>
9. Головне управління статистики в АР Крим [Електронний ресурс] Офіційний сайт. URL : http://www.sf.ukrstat.gov.ua/ukgturizm.htm#_san
10. Державне агентство України з туризму та курортів [Електронний ресурс]. URL : <http://www.tourism.gov.ua/>
11. Діденко К. Д., Жученко В. Г. Медичний туризм в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2016. Вип. 16. Ч.

4. С. 101–105.
- 12.Дубовик І. А. Країнознавчий словник-довідник. 2-е вид. Львів : Панорама, 2003. 575 с.
- 13.Єжов В.В. Спа-технології у відновлювальній медицині та курортології: стан та перспективи розвитку в Україні [Електронний ресурс] URL : <http://sankurort.ua/uk/4/22/31/>.
- 14.Загальне положення про санаторно-курортний заклад, затверджене постановою КМУ від 11.07.2001 № 805 [Електронний ресурс]: URL : <http://www.rada.gov.ua/>
- 15.Коваленко Н. О. Аналіз ринку санаторно-курортних послуг України. Економіка харчової промисловості. 2015. Т. 7. Вип. 4. С. 21–27.
- 16.Ідеї для професіоналів СПА [Електронний ресурс]. URL : <http://www.spatrade.com>
- 17.Концепція розвитку санаторно-курортної галузі, схвалена розпорядженням КМУ від 23 квітня 2003 р. N 231-р [Електронний ресурс]: URL : <http://www.uazakon.com/document/fpart95/idx95147.htm>
- 18.Концепція розвитку туризму в Севастополі до 2015 р., затверджена рішенням міської Ради №2866 від 16 жовтня 2007 р.
- 19.Курортні ресурси України. Київ : Лтд, 2005. Вип. IV, ч. I. 155 с.
- 20.Мальська М.П., Рутинський М.Й., Паньків Н.М. Туризм у міжнародному і національному вимірах. Історія і сучасність: Монографія, Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 268 с.
- 21.Мальська М.П., Антонюк Н.В., Ганич Н.М. Міжнародний туризм і сфера послуг: Підручник, Київ : Знання, 2008. 661.с.
- 22.Мальська М.П., Худо В. В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу: Навчальний посібник, Київ : ЦУЛ, 2004. 272 с.
- 23.Масляк П.О. Країнознавство: Підручник. Київ : Знання, 2007. 292 с.
- 24.Міжнародна СПА Асоціація (International SPA Association) [Електронний ресурс]. URL : <http://www.experienceispa.com/>

25. Міхо О. Сучасні аспекти розвитку SPA – туризму. V Міжнародна наук.-практ. конф. Київ : С.292-299. [Електронний ресурс]. URL : https://tourlib.net/statti_ukr/miho.htm
26. Парфіненко А.Ю., Волкова А.Ю., Проблеми та перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні (у порівнянні з країнами Центральної Європи). Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2018. Вип. 7. С. 130–135
27. Польський інституту туризму [Електронний ресурс] URL : <http://www.intur.com.pl>
28. Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: зб. нормативно- правових актів; під заг. ред. проф. В.К. Федорченка. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 640 с.
29. Про внесення змін до Закону України "Про туризм": Закон України / Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. №13., Ст.180 [Електронний ресурс]. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1282-15>
30. Про курорти: Закон України. Відомості Верховної Ради. 2000. №50. Ст.435.
31. Про туризм: Закон України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995. №31., Ст.241 (в редакції від 04.08.2011) [Електронний ресурс]. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=324%2F95-%E2%F0>
32. Рутинський М., Петранівський В. Лікувально-оздоровчий туризм: актуальні цілі та сучасні підходи до організації. Вісник Львівського уні-ту. Серія міжнародні відносини. 2012. Вип.29. Ч.1. С. 179-189.
33. Редін В. Курорти як ринок лікування та відпочинку [Електронний ресурс] Часопис соціально-економічної географії. Міжрегіональний збірник наукових праць. 2009. №6. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chseg/2009_6/Redin,Reshetov,Ilichishyna.pdf

- 34.Роїна О. М. Туристична діяльність в Україні: нормативно-правове регулювання. 2-е вид., змін та доп. Київ : КНТ, 2006. 464 с.
- 35.Столяр Ю.В. Географія туризму як важлива складова науки і практики туризму. Одеса : ОНЕУ, 2019. 881 с., С. 354-358.
- 36.Семенов В.Ф. Основні схеми і напрями регулювання сфери рекреації і туризму в країнах ЄС. Економічний аналіз. 2017. Т.27. №4. С.83-90.
- 37.Семенов В.Ф., Басюк О.В. Територіальні умови і стратегії розвитку туризму в регіонах. Вісник Одеського національного університету. 2014. Т.19. Вип.1(2). С.78-81.
- 38.Семенов В.Ф., Назаренко О.В. Географія туризму: навчальний посібник. Одеса: Атлант, 2016. 405 с.
- 39.Семенов В.Ф., Нєчева Н.В. Економічний простір та інноваційні процеси в механізмі регіонального розвитку. Регіональний розвиток України: проблеми та ресурси: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27-28 квітня 2017 р.). Київ : Київський національний економічний університет, 2017. С.171-176.
- 40.Скабара Р. Передумови та основні напрями інвестування санаторно-курортного господарства Львівської області [Електронний ресурс] URL :
http://conftiapv.at.ua/publ/konferenciji_2011/section_5/peredumovi_ta_osnovn_i_naprjami_investuvannja_sanatorno_kurotnogo_gospodarstva_lvivskoj_i_oblasti/11-1-0-825
- 41.Сонячний Крим [Електронний ресурс]. URL : <http://sunnycrimea.com/>
- 42.Спеціалізований веб портал для спа-туристів [Електронний ресурс]. URL : <http://www.getawayspas.com>
- 43.Статистичний бюлетень «Оздоровлення дітей у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку влітку» (літо 2017 року) [Електронний ресурс]. URL : <http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/poslugi/>
- 44.Статистичний бюлетень «Санаторно-курортне лікування,

- організований відпочинок та туризм в Україні» (2017р.) [Електронний ресурс]. URL : http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/poslugi/skl_10.zip
45. Статистичний бюлетень «Туризм в Україні». Державна туристична адміністрація України. Київ :, 2019. 51 с.
 46. Томаневич Л. Вплив євроінтеграційних процесів на підвищення ефективності розвитку туризму в Україні. Формування ринкової економіки в Україні. Наук. зб. Спец. вип. 13. Львів: Інтереко, 2004. С.186-194.
 47. Томаневич Л. Лікувально-оздоровчий туризм в Україні як об'єкт державного регулювання. Наук. вісник Львівського юридичного інституту внутрішніх справ. Серія економічна. Вип. 1. 2005. С.210-217.
 48. Томаневич Л. Основні шляхи підвищення ефективності розвитку міжнародного туризму в Україні. Формування ринкової економіки в Україні. Наук. зб. Вип.6. Львів : Інтереко, 2005. С-53-57.
 49. Томаневич Л. Про побудову організаційно-управлінської моделі в сфері туристично-рекреаційної діяльності в Україні. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. Чернівці: АНТ Лтд, 2005. Вип. IV. Економічні науки. Ч.1. С. 221-231.
 50. Томаневич Л. Структуризація лікувально-оздоровчих послуг як об'єкту маркетингового управління. Вісник Донецького державного університету управління. Наук. зб. Вип. 2 (28). Донецьк, 2004. С.119-122.
 51. Туризм в Україні. Київ : Державний комітет статистики України, 2008. 223 с.
 52. Туризм та активний відпочинок [Електронний ресурс] Веб-портал, що містить інформацію про спа, веленес ресурси в Україні, а також діловий туризм. URL : <http://spa.net.ua/>
 53. Увесь світ у цифрах і фактах: Довідник. 2-е вид., випр. та допов. Київ : Мапа, 2010. 149 с.

54. Федорченко В. К. Туристський словник-довідник: Навч. посіб. Київ : Дніпро, 2000. 160 с.
55. Destination Spa locations [Електронний ресурс]. URL: http://destinationspavacations.typepad.com/destination_spa_vacations/
56. Destinations Spa Vacations [Електронний ресурс]. URL: <http://www.destinationspas.com/>
57. European Commission Study into Attitudes towards tourism [Електронний ресурс]. URL: http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/documents/studies/index_en.htm
58. European Commission, Eurostat [Електронний ресурс] Panorama on tourism. URL: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
59. European Spa (Європейські спа) [Електронний ресурс]. URL: <http://www.european-spa.com/>
60. European Spa magazine [Електронний ресурс]. URL: <http://www.europeanspamagazine.com/spas.html>
61. European Travel Monitor [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ipkinternational.com/en/business-sectors/world-european-travel-monitor-data/>
62. Monroe M. What is wellness? / M.Monroe [Електронний ресурс]. URL: <http://www.inneridea.com>
63. Spa Industry Benchmark [Електронний ресурс]. URL: <http://www.intelligentspas.com/main/main.asp>
64. Spa wellbeing magazine [Електронний ресурс]. URL: <http://www.spawellbeing.com>
65. The Spa Forum [Електронний ресурс]. URL : <http://www.thespaforum.com>
66. Tourism highlights 2011 Edition, UN WTO [Електронний ресурс] / World Tourism Organization UNWTO. URL : <http://mkt.unwto.org/en/content/tourism-highlights>

- 67.TUI AG (Touristik Union International) [Электронный ресурс] URL :
<http://www.tui-group.com/en>),
- 68.Wellness Tourism and Medical Tourism: Where Do Spas Fit?
[Электронный ресурс]; RESEARCH Report: Global Spa Summit 2011
URL : www.globalspasummit.org